

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Obraz Podještědí v povídkách Karoliny Světlé a Františka Křeliny

Bakalářská práce

Studijní program: B7310 – Filologie
Studijní obor: 7310R033 – Český jazyk a literatura
Autor práce: **Kateřina Hmírová**
Vedoucí práce: Mgr. Eva Koudelková, Ph.D.

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Kateřina Hmírová**
Osobní číslo: **P16000293**
Studijní program: **B7310 Filologie**
Studijní obor: **Český jazyk a literatura**
Název tématu: **Obraz Podještědí v povídkách Karoliny Světlé a Františka Křeliny**
Zadávací katedra: **Katedra českého jazyka a literatury**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem práce je komparace povídek Karoliny Světlé a Františka Křeliny lokalizovaných do kraje pod Ještědem se zřetelem k osobitosti přístupu obou autorů k reflexi specifik Podještědí jako svébytné oblasti z hlediska etnografického, národnostního i sociálního. Součástí práce bude nástin života obou spisovatelů, z něhož bude patrný jejich silný osobní vztah k tomuto kraji. Studentka prostuduje dostupné pramenné materiály i relevantní sekundární literaturu. Pro dosažení vytčeného cíle použije metody textové analýzy, interpretace a komparace.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

KŘELINA, František. Jalovčí stráně: novely a povídky. Praha: Československý spisovatel, 1967.

SVĚTLÁ, Karolina. Povídky z Podještědí. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1955. 522 s.

FRAENKL, Pavel. František Křelina: Hlas kořenů. Rozpravy Aventina, 1927, roč. 3, č. 5, s. 63.

HODROVÁ, Daniela. ...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století. 1. vyd. Praha: Torst, 2001. 865 s.

KNAP, Josef. Básníci selství: studie o ruralismu u nás. Praha: Svobodné učení selské, 1932.

KNAP, Josef. Literatura české púdy. Praha: Novina, 1939. 47 s.

MEČIAR, Stanislav. František Křelina: Jalovčí stráně. Elán, 1938, roč. 8, č. 10, s. 910.

RENČ, Václav. Křelina povídkář. Rozhledy, 1937, roč. 6, č. 40, s. 308.

Ruralismus, jeho kořeny a dědictví: osobnosti, díla, ideje: sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 22.-23. dubna 2005 v Sedmihorkách.

Semily: Státní okresní archiv, 2005. 342 s.

ŘEPKOVÁ, Marie. Vypravěčské umění Karolíny Světlé: K proměnám tématu a tvaru její ještědské prózy. 1. vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakl., 1977. 293 s.

ŠPIČÁK, Josef. Ještěd Karolíny Světlé: Karolina Světlá v dopisech o ještědských horách a jejich lidu. 1. vyd. Liberec: Krajské nakl., 1958. 286 s.

ŠPIČÁK, J. Polemika s dobou: Karolina Světlá ve vzpomínkách a korespondenci současníků. Praha: Odeon, 1969. 267 s.

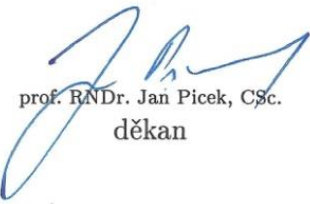
Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Eva Koudelková, Ph.D.

Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2017**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2018**

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

prof. PhDr. Oldřich Uličný, DrSc.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2017

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Ráda bych touto cestou upřímně poděkovala své vedoucí bakalářské práce Mgr. Evě Koudelkové, Ph.D. za její cenné rady, odborné vedení, trpělivost a ochotu. Dále děkuji rodičům, partnerovi, bratrovi a přátelům za veškerou podporu a pomoc, kterou mi poskytovali po celou dobu studia.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá porovnáním přístupu Karoliny Světlé a Františka Křeliny k reflexi specifík Podještědí z etnografického, sociálního a národnostního hlediska v jejich povídkách umístěných do kraje pod Ještědem. Cílem tohoto srovnání je poukázat na vlastnosti, které si region pod Ještědem postupem času uchoval a jež byly natolik silné a zajímavé, že je ve svých dílech zmiňovali oba autoři, ale také na ty, které se od časů Karoliny Světlé do doby Františka Křeliny nedochovaly. Práce nejprve předkládá nástin života obou autorů, z něhož je patrné, jak silný osobní vztah k tomuto kraji měli. Následuje analýza specifík Podještědí ve vybraných prózách ze souboru *Ještědské povídky* od Karoliny Světlé a ze sbírky povídek *Jalovčí stráně* Františka Křeliny.

Klíčová slova

Karolina Světlá, František Křelina, ještědské povídky, Ještědské povídky, Jalovčí stráně, Podještědí, analýza, povídka

Annotation

The bachelor thesis focuses on the comparison of Karolina Svetla's and Frantisek Krelina's approaches to a reflection of specifics of Podjestedi from an ethnographic, social and national point of view in their tales situated in the Jested's region. The aim of this comparison is to highlight not only the features which the Jested's region preserved over time and which were so prominent and interesting that both authors mentioned them but also those which were not preserved from the time of Karolina Svetla until the time of Frantisek Krelina. In the first part, the thesis presents an outline of both authors' life from which it is clear how strong was their connection to this region. Analysis of the Podjestedi's specifics in the selected prose from the collection of *Jestedske povidky* by Karolina Svetla and from the collection of stories *Jalovci strane* by Frantisek Krelina follows.

Key words

Karolina Svetla, Frantisek Krelina, jested tales, Jested tales, Junipers hillsides, Podjestedi, analysis, tales

Obsah

Úvod	9
1 Karolina Světlá.....	10
1.1 Dětství.....	10
1.2 Vzdělání	10
1.3 Sociální a nacionální cítění a iniciativa	11
1.4 Duševní trápení a Světlá pod Ještědem.....	12
1.5 Tvorba.....	13
1.5.1 Začátky tvorby a výběr pseudonymu	13
1.5.2 Ještědská tvorba	14
1.6 Na sklonku života	16
2 František Křelina	18
2.1 Život.....	18
2.1.1 Vzdělání, zaměstnání a rodinný život	18
2.1.2 Perzekuce	18
2.2 Tvorba.....	19
2.2.1 Počátky.....	19
2.2.2 Ruralismus	20
2.3 Konec života	23
3 Reflexe Podještědí v povídkách obou autorů.....	24
3.1 Oblast Podještědí v povídkách Karoliny Světlé	24
3.1.1 Vymezení oblasti.....	24
3.1.2 Klady a záporý života v Podještědí.....	28
3.1.3 Typické způsoby obživy v ještědském regionu	30
3.1.4 Způsob bydlení obyvatel Podještědí	36
3.1.5 Vzhled obyvatel Podještědí a jejich způsoby oblékání	38
3.1.6 Pověrečné představy	41

3.1.7	Zvyky	44
3.1.8	Národnostní problematika.....	46
3.1.9	Čeština v prózách Karoliny Světlé.....	47
3.2	Oblast Podještědí v povídkách Františka Křeliny.....	52
3.2.1	Vymezení oblasti.....	52
3.2.2	Klady a zápory života v Podještědí.....	56
3.2.3	Typické způsoby obživy v ještědském regionu	57
3.2.4	Pověrečné představy	62
3.2.5	Zvyky	62
3.2.6	Národnostní problematika.....	63
3.2.7	Čeština v Jalovčích stráních.....	64
	Závěr.....	66
	Seznam použité literatury	68
	Primární literatura.....	68
	Sekundární literatura.....	68
	Elektronické zdroje.....	69

Úvod

Oblast Podještědí se stala díky své malebné přírodě, svým zvykům, tradicím, pověrám a nezaměnitelným charakterům lidí, kteří ji obývají, inspirací pro mnoho umělců a spisovatelů. Mezi ně patřili také Karolina Světlá a František Křelina, kteří do kraje pod Ještědem zasadili některé ze svých povídek.

Cílem mé bakalářské práce s názvem *Obraz Podještědí v povídkách Karoliny Světlé a Františka Křeliny* je porovnání přístupu těchto dvou autorů k reflexi specifík Podještědí z etnografického, sociálního a národnostního hlediska. V první části práce nastíním život obou spisovatelů, v němž hrál kraj pod Ještědem natolik důležitou roli, že ovlivnil i jejich tvorbu, do níž se jejich vztah k tomuto kraji promítá. V druhé části se pokusím na konkrétních textech ukázat, jak autoři kraj reflektují a jakými prostředky této reflexe dosahují.

Pro tento účel jsem zvolila deset próz ze souboru *Ještědské povídky*¹ od Karoliny Světlé, v nichž se objevují nejvýraznější prvky vytvářející obraz Podještědí. Jsou to: *Lesní panna*, *Sefka*, *Cikánka*, *Z Ještěda*, *O krejčíkově Anežce*, *Lamač a jeho dítě*, *Hubička*, *Námluvy*, „*Přišla do rozumu*“ a *Kterak se dohodli*.

Prózy Karoliny Světlé budu konfrontovat s povídkovým souborem *Jalovčí stráně*² od Františka Křeliny, z nějž vybírám povídky: *Rostl tam jalovec a vřes*, *Obecní třešně*, *Marta učitelka*, *Nenasytné pole*, *Vdoví úděl*, *Bratři*, *Jarní sníh*, *Pachtýř a hospodář* a *Žebrácké vandrování*.

---

¹ SVĚTLÁ, Karolina. *Ještědské povídky*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1954, 600 s.

² KŘELINA, František. *Jalovčí stráně: Novely a povídky*. Československý spisovatel, Praha, 1967, 208 s.

1 Karolina Světlá

1.1 Dětství

Karolina Světlá, vlastním jménem Johana Rottová, se narodila 24. února roku 1830 v Praze na Starém Městě v Poštovské ulici, jež se dnes jmenuje ulice Karoliny Světlé³.

V dospělosti vzpomínala na svůj předškolní život s láskou.⁴ Žila s matkou, otcem, se setrou Žofií, později známou spisovatelkou Sofií Podlipskou (1833–1897), a po čase ještě s nejmladším sourozencem, bratrem Jindřichem, v domě U Tří preclíků hned vedle svých prarodičů. Rottovi nechali stěnu, jež sousedila s druhým domem, probourat, a tím oba byty spojili, díky čemuž vyrůstala Světlá a její sourozenci v blízkém kontaktu s babičkou a dědečkem.⁵

1.2 Vzdělání

Karolinin otec Eustach Rott si nepřál, aby jeho dcera chodila do školy. Byl toho mínění, že se může všechno potřebné pro život naučit od své matky. Hrozil se představy, že by jeho děti musely zažívat v německých školách to, co musel jakožto Čech zakoušet v dětských letech on sám. Učitelé v té době mluvili ve školách pouze německy, přestože mnohé děti uměly jen česky.

Matka byla opačného názoru – sama pociťovala nedostatek vzdělání a vychování, a proto souhlasila se svým otcem a kmotrou své dcery, že by Karolina do školy nastoupit měla. Ani jedna z žen nesdílela obavy pana Rotta, protože obě dvě absolvovaly převážně německou výchovu.⁶

V rodině Rottových se hovořilo hlavně česky, avšak školy byly v té době pouze německé, takže české dívky obvykle odcházely ze škol jako [...] domýšlivé, našimi snahami pohrdající Němkyně⁷, jak napsala samotná Světlá ve svých vzpomínkách.

Světlá získala vzdělání na francouzsko-německé škole, která byla ve městě vyhlášená. Vedoucími ústavu byly poněmčené Francouzky, matka s dcerou, které nebyly příliš učené. Žádné vyšší vzdělání nebývalo pro učitelky, které vzdělávaly dívky,

---

³ POHORSKÝ, M. *Dílo Karoliny Světlé* in SVĚTLÁ, K. *Ještědské povídky*, 1954, s. 6.

⁴ SVĚTLÁ, K. *Z literárního soukromí I: vzpomínky, paměti, literární dokumenty*, 1959, s. 93–167.

⁵ Tamtéž, s. 97.

⁶ Tamtéž, s. 179

⁷ Tamtéž, s. 168.

vyžadováno, skládaly zkoušku pouze z ručních prací. Tyto ženy však vůbec neuměly pracovat s dětmi. Svěženky vedly velmi tvrdě, děvčata nesměla celé dopoledne jíst, měla málo pohybu a čerstvého vzduchu, učitelky byly přísné a rády dělaly dětem naschvály. Vzdělání, které děvčata ve škole získala, bylo naprosto nedostačující. Později Světlá nejvíce odsuzovala, že vyučující velice zanedbávaly literaturu a hlavní zřetel kladly na francouzštinu, němčinu a hru na klavír.⁸

1.3 Sociální a nacionální cítění a iniciativa

U Světlé se vyvinulo silné sociální a nacionální cítění, které v ní vzbudil otec svým vypravováním o pražské historii a českých dějinách a legendách⁹. Často se zastával pracujících, měl s nimi soucit a vážil si jich¹⁰.

*Otec taktěž si žádal, abychom všude, kdež vidíme na ulici toho potřebu, bez ostychu přiložily ruky pomocné, a sám činíval totěž.*¹¹

Světlá obdivovala staré městské domy, které míjela na každém kroku Prahou. I dva domy v Poštovské ulici, v nichž bydleli Rottovi a rodiče Karolininy maminky, byly pro malou Johanu, její sestru Žofii a bratra Jindřicha místem plným dobrodružství.¹²

Po svých špatných zkušenostech se vzděláváním a výchovou dívek se začala o tuto problematiku zajímat a bojovala za práva žen. Roku 1871 iniciovala založení Ženského výrobního spolku českého, který měl vzdělávat dcery z nezámožných rodin, aby se nemusely stát služebnými, švadlenami, pradlenami atd.¹³, jak tomu do té doby obvykle bývalo. Při tomto spolku otevřela také obchodnicko-průmyslovou školu, v níž se vyučovalo česky. Měla ženy vzdělávat po praktické stránce a pomoci jim najít vhodné zaměstnání, což byl obvykle vážný problém. Rok před založením Ženského výrobního spolku českého, v roce 1870, napsala Karolina Světlá své přítelkyni spisovatelce Elišce Krásnohorské (1847–1926):

[...] dívky, kterým slunko osvěty již zasvitlo, které vystoupivše z dívčí školy si obraly ještě další studie, jako například školní běh učitelský, theorii hudby, kreslení atd., stojí teď před námi co dvacetileté panny značných vědomostí [...] a ohlíží se marně – po působení. Od učitelek tak přísné se žádají zkoušky jako od učitelů, a jakých míst se jim dostává?

⁸ SVĚTLÁ, K. *Z literárního soukromí I: vzpomínky, paměti, literární dokumenty*, 1959, s. 180–181.

⁹ Tamtéž, s. 214

¹⁰ Tamtéž, s. 152.

¹¹ Tamtéž, s. 157

¹² Tamtéž, s. 97.

¹³ Tamtéž, s. 137.

*Přikazují se jim ruční práce [...] Toť nejznamenitější kariéra pro ženu českou, kteráž osvědčila tutěž způsobilost jako muž! [...] toť osud žen, které se vzdělávají.*¹⁴

Začaly se vydávat Ženské listy, které byly v podstatě platformou Ženského výrobního spolku českého. Světlá také přednášela v Americkém klubu dam. Velkou událostí se stalo založení dívčího gymnázia Minerva Eliškou Krásnohorskou v roce 1890.¹⁵

Světlá byla národně uvědomělá v podstatě už od mládí. Než nastoupila do školy, uměla pouze česky, mluvit německy odmítala. Tak tomu bylo dlouhou dobu i ve škole, kde učitelé francouzštinu a němčinu vyučovali tím způsobem, že žáci pouze donekonečna opakovali fráze, jimž nerozuměli. Světlá se nakonec německy i francouzsky naučila, ale vždycky se cítila být Češkou. Vadilo jí, že si Němci dělali z Čechů, češství, českého jazyka a celkově ze Slovanů legraci. K Němcům se však v tomto ohledu přidávala dokonce i většina poněmčených Čechů.

V roce 1847 přivedl otec po mnoha letech slibování sestřám Rottovým učitele českého jazyka, jímž byl vlastenec Petr Mužák (1821–1892), který velmi obdivoval Karolininu odvahu zastávat se českého národa.¹⁶

1.4 Duševní trápení a Světlá pod Ještědem

V roce 1852 se Johana Rottová provdala za Petra Mužáka. O rok později se manželům narodila dcera Božena, již Světlá pojmenovala po své přítelkyni spisovatelce Boženě Němcové¹⁷. Děvčátko však brzy po narození zemřelo. Petr Mužák se ve svém žalu zařekl, že se už nikdy nedotkne svého milovaného piana, a svému slovu dostál.¹⁸ Světlá byla od dětství velice citlivá a trpěla nervovými krizemi, na čemž měla zřejmě svou zásluhu také léta strávená ve školním ústavu, ale po smrti své dcery upadla do hlubokých depresí. Manžel ji proto následující rok v létě odvezl do svého rodiště, do Světlé pod Ještědem, aby se zde zotavovala z nemoci.¹⁹

O tom, jak byla touto malebnou vesničkou v Podještědí uchválena, se můžeme dočíst hned v prvním dopise, který Karolina Světlá poslala své sestře, spisovatelce Sofii Podlipské:

---

¹⁴ SVĚTLÁ, K. *Z literárního soukromí II: korespondence*, 1959, s. 337.

¹⁵ JANÍČKOVÁ, B. *Bakalářská práce: Ženské hrdinky v povídkách Elišky Krásnohorské v kontextu feministického hnutí*, 2016, s. 11.

¹⁶ SVĚTLÁ, K. *Z literárního soukromí I: vzpomínky, paměti, literární dokumenty*, 1959, s. 239

¹⁷ ŠPIČÁK, J. *Polemika s dobou: Karolina Světlá ve vzpomínkách a korespondenci současníků*, 1969, s. 59.

¹⁸ Tamtéž, s. 60.

¹⁹ FORST, V., J. OPELÍK a L. MERHAUT, ed. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*, 1985, s. 446.

[...] že je zde ráj[...] to Ti dostikrát opakovat nemohu. Tak vznešeně jsem si tu krajinu nepředstavovala, myslela jsem si všecko užší, stěsnanější, a vše je rozlehlé, velikolepé. Každá hora nejméně po jedné straně lesem pokrytá anebo borem ověčená. Nikde poněť o nějaké stezce, o nějaké určité cestě! Nemyslela jsem si to tak tuze necivilizované, ustavičně klopýtám, hledím na tu čarovnou vyhlídku a nevšímám si cesty.²⁰

1.5 Tvorba

Tvorbu Karoliny Světlé můžeme rozdělit do dvou skupin. Do první z nich patří práce tematizující život pražských aristokratických rodin, dále próza z prostředí staré Prahy a vzpomínková próza, v níž autorka líčí svůj osobní i profesní život tak, jak ho sama vnímala. Druhou skupinu tvoří ještědská próza, již představují ještědské povídky a pět ještědských románů. Tato část autorčiny literární tvorby je nejvýznamnější a mezi čtenáři také nejrozšířenější.

1.5.1 Začátky tvorby a výběr pseudonymu

V roce 1858 požádal Vítězslav Hálek (1835–1874) Žofii Rottovou, o níž věděl, že už má za sebou několik literárních pokusů, o báseň nebo novelu pro nově připravovaný almanach, který měl být na počest velikolepé básně Karla Hynka Máchy pojmenován *Máj*. Hálek, jeden z hlavních iniciátorů almanachu, chtěl, aby v něm vystoupila kromě Boženy Němcové ještě další žena. Žofie Hálkovi navrhla, aby se obrátil na její sestru Johanu Mužákovou. Johana se sice obávala, že není dostatečně vzdělaná, ale na to jí Hálek odpověděl: *Nejedná se nám při Máji o žádnou uměleckou neb literární manifestaci, chceme pouze českému obecenstvu dokázat, že a jakým způsobem hodláme pracovati.²¹*

Nakonec slíbila, že upraví jednu ze svých prací a co nejdříve ji pošle. Stále však projevovala starost, že almanach *Máj* i ona budou mít z jejího literárního pokusu hanbu. Hálek jí tedy poradil, aby si vymyslela pseudonym a vystoupila v almanachu pod ním.

Johana Mužáková si zvolila jméno Karolina Světlá. Křestní jméno Karolina si vybrala podle své neteře, dcery bratra svého manžela, kterou velmi milovala, protože byla stejně stará, jako bývala byla její dcera Božena. Pro jméno Božena se nakonec nerozhodla, protože by v tisku mohlo dojít k nedorozumění, když druhou přispěvatelkou almanachu

²⁰ ŠPIČÁK, J. *Polemika s dobou: Karolina Světlá ve vzpomínkách a korespondenci současníků*, 1969, s. 63.

²¹ SVĚTLÁ, K. *Z literárního soukromí I: vzpomínky, paměti, literární dokumenty*, 1959, s. 250.

byla Božena Němcová (1820–1862). Příjmení Světlá si zvolila podle rodiště svého manžela Světlé pod Ještědem.

Světlá nevěděla, jak své dílo, které přeložila z francouzštiny²² a upravila speciálně pro almanach *Máj*, pojmenovat. Vítězslav Hálek jej nazval *Dvojí probuzení*.

Brzy po vyjití *Máje* si Hálek začal u Světlé zamlouvat další práci do druhého ročníku tohoto almanachu. Znovu se Světlá snažila Hálkovi vysvětlit, že nemá patřičné filologické vzdělání, že by musela začít vážně studovat českou mluvnici. Hálek však odporoval, jediné, co Světlá podle něj potřebovala, bylo pořádně se zaposlouchat do řeči ještědského lidu.²³

1.5.2 Ještědská tvorba

Vítězslav Hálek měl pravdu, když v roce 1869 v Květech napsal: *Šťastný Ještěd, že našel svou Světlou, a šťastná Světlá, že našla svůj Ještěd*.²⁴ Karolina Světlá se stala skutečně známou, až když navštívila Podještědí, poznala jeho světlé i temné stránky a zvolila pseudonym podle obce, v níž prožila několik letních pobytů a k níž si vytvořila silné emocionální pouto. Oblíbila si krajinu pod Ještědem i obyvatele tohoto horského kraje a snažila se vylíčit vše, co zde na vlastní oči viděla anebo znala z vyprávění místních.

Na počátku 50. let se vydala Božena Němcová, která v tu dobu žila v Liberci, do Českých hor, jak se tehdy říkalo jihovýchodní straně Ještědského hřbetu v německém Liberci. Ubytovala se u rodičů Petra Mužáka ve Světlé pod Ještědem. Chtěla si vyposlechnout všemožné pohádky a pověsti, které si pod Ještědem vyprávějí tamější lidé. Jenže se téměř nic nedozvěděla.

Když se Světlá poprvé v roce 1853 chystala do Ještěda, jak se tehdy říkalo, loučila se s ní Božena Němcová s těmito slovy: *Škoda, přijdeš do krajiny nevšedně krásné, ale lid je tam, jako když ho zařízne. Vážila jsem tam několikrát cestu z Liberce. Tchán tvůj mi pokaždé sezval celý kruh vypravovatelek, ale neodnesla jsem si odtamtud než několik dávno mi známých pohádek. Všude jinde je lid bodřejší, hovornější, původnější*.²⁵

Světlá měla jinou zkušenost – lidé, s nimiž se setkávala, nebyli tak málo původní, jak si Němcová myslela. Byli hodně věřící i pověřiví a rozhodně měli co říct. Světlá nechápala, proč to, co vyprávějí jí, neřekli dříve Němcové. Bylo to proto, že tchán byl

²² MÁZLOVÁ, V. Jazyk Karoliny Světlé. *Naše řeč*, 1947, s. 44–61.

²³ SVĚTLÁ, K. *Z literárního soukromí I: vzpomínky, paměti, literární dokumenty*, 1959, s. 255.

²⁴ ŠPIČÁK, J. *Ještěd Karoliny Světlé: Karolina Světlá v dopisech o ještědských horách a jejich lidu*, 1958, s. 7.

²⁵ SVĚTLÁ, K. *Z literárního soukromí I: vzpomínky, paměti, literární dokumenty*, 1959, s. 244.

přesvědčený o tom, že Němcovou vyslal její manžel, který byl v Liberci úředníkem, aby sbírala informace a aby mohl na základě nich udělovat lidem pokuty: *K čemu by sem byla vážila tu obtížnou cestu, než že ji sem poslal muž na zvědy? Však nejsme dnešní a víme, jak nám tihle páni přejí.*²⁶

Lidé z hor nevěřili těm z města, proto byli ostražití a nechtěli Němcové raději nic prozradit. Nevěřili, že by se spisovatelka tolik namáhala, jen aby si poslechla zajímavé příběhy lidové slovesnosti, která na horách ještě přetrvávala.

1.5.2.1 Ještědské romány

Kromě povídek zasazených do kraje pod Ještědem napsala Karolina Světlá také pět tzv. ještědských románů.

Prvním z nich byl *Vesnický román*, který začal roku 1867 vycházet na pokračování v časopise *Květy*. V tomto díle se Světlá zaměřila na podrobné vykreslení charakterů postav a na jejich psychologii. Postavy se vyvíjejí, mění se jejich smýšlení i chování.

Třemi hlavními postavami jsou Antoš Jírovec, rychtářka a Sylva. Antoš se z chudého čeledína vypracovává na osvíceného hospodáře. Ohrazuje se proti lidským i božím zákonům, které člověku brání žít svobodně, v lásce a bez přetvářky. Rychtářka se po smrti prvního manžela provdá za Antoše, ale brzy se z ní začíná stávat zlostná a pyšná žena, která ničí jejich manželství. Mladá Sylva je upřímná a mravná. S Antošem se do sebe zamilují a sní o společném životě ve vzájemné náklonnosti, ale nakonec se oba dva vzdávají své lásky, přestože nesouhlasí se společností, v níž mají hlavní slovo peníze.

V roce 1868 vyšel román *Kříž u potoka*, v němž se objevuje mravně silná žena Eva, která zlomí domnělou kletbu uvalenou na rod Potockých. Svou láskou a trpělivostí mění skromná a obětavá Eva svého nevěrného sobeckého manžela Štěpána v milujícího muže a ochotného souseda. V tomto románu Světlá tematizuje silnou moc pověrčivosti. Víra v prokletí rodu zaviňuje, že se mu Potočtí podvolují a nesnaží se vzdorovat vrozeným predispozicím předávajícím se z otce na syna.

V pořadí třetí ještědský román Karoliny Světlé je *Kantůrčice*, který v roce 1869 vycházel na pokračování v časopise *Květy*. Hlavní hrdinka Enefa byla vychována v lidovém prostředí svým dědečkem, který ji učil vše, co sám uměl. Vyrůstala v souznění s přírodou a lidovými tradicemi a dospěla v mravnou a věřící dívku. Otík pochází ze stejné vesnice jako Enefa, ale protože je synem bohatých statkářů, dostalo se mu dobrého

---

²⁶ SVĚTLÁ, K. *Z literárního soukromí I: vzpomínky, paměti, literární dokumenty*, 1959, s. 245.

vzdělání a městského vychování. Když se Otík vrátí k rodičům, začne flirtovat s Enefou, která se do něj hluboce zamiluje. Její láska ho nakonec přiměje se změnit, opouští povrchní a lhostejnou pražskou společnost a nakonec se stává dobrým hospodářem. Román Kantůrčice upozorňuje na problém měšťácké výchovy a měšťáckého vzdělání, které autorka staví do protikladu k lidovému učení na venkově, jež je sice prostší, ale zato mravnější.

Roku 1870 vyšel čtvrtý ještědský román s názvem *Frantina* pojmenovaný podle hlavní hrdinky, která vyrostla téměř mimo lidskou společnost. Zprvu sice není věřící, ale to také znamená, že není ovlivněna předsudky. Frantina se po smrti manžela stává rychtářkou, staví se proti vrchnosti, aby se zastala utlačovaných, a zjednává lidu spravedlnost. Nakonec se právě kvůli spravedlnosti postaví i proti svému milému, který se mstí na nevinných za dávné křivdy, které spáchala šlechta. Světlá zde ukázala, že člověk nemusí být věřící, aby mohl být mravný a spravedlivý.

Poslední ještědský román vyšel roku 1873 pod názvem *Nemodlenec*. Hlavními hrdiny jsou Dalena, která se mstí za křivdy, jež byly spáchány na ní a na její rodině, a Michal, který se obětuje pro prostý lid, jenž díky němu pozná, že vrchnost jej podváděla. Světlá chtěla v tomto románu upozornit na to, že šlechta pomocí náboženství zastrahuje prostý lid, který se ve své nevědomosti nemůže bránit.

1.5.2.2 Ještědské povídky

Vydání Ještědských povídek, z něhož vycházím²⁷, je zbaveno stylistických a tvaroslovných úprav, které byly provedeny v Sebraných spisech K. Světlé v nakladatelství J. Otto v Praze roku 1899. Text je tedy vrácen do původní podoby, v níž povídky vycházely v prvních časopiseckých nebo knižních vydání.

Světlá si ke každé povídce psala poznámky, které jsou v tomto souboru umístěny na konec svazku, kde se nachází také nářeční slovníček použitých výrazů a fotografie nebo obrazy, jež se týkají Karoliny Světlé, její práce či jejího života v Podještědí.

1.6 Na sklonku života

Světlá žila téměř celoročně v pražském bytě, ale na léto obvykle jezdila do Podještědí. Z počátku trávila své dny na venkově ve Světlé pod Ještědem u rodičů svého

---

²⁷ SVĚTLÁ, Karolina. *Ještědské povídky*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1954, 600 s.

manžela Petra Mužáka, ale od roku 1867 do roku 1887 jezdila do vedlejších Doleních Pasek, kde měli s manželem letní dům.

Už od poloviny 70. let musela Světlá své práce pouze diktovat, protože trpěla oční chorobou, kvůli níž přestávala vidět. Přesto tvořila dál ještě téměř patnáct let. V roce 1892 zemřel Karolinin manžel Petr Mužák. Tato událost uvrhla Světlou do hlubokého smutku, který v podstatě ukončil její spisovatelskou kariéru.

Léto roku 1887 bylo poslední, které Světlá strávila v Podještědí. Od té doby už žila pouze v Praze, kde 7. září 1899 po dlouhé nemoci zemřela.²⁸

---

²⁸ SVĚTLÁ, K. *Ještědské povídky*, 1954, s. 32.

2 František Křelina

2.1 Život

2.1.1 Vzdělání, zaměstnání a rodinný život

František Křelina se narodil 26. července 1903 v Podhradí č. 1 u Jičína do rodiny kameníka. Mezi lety 1909 a 1914 navštěvoval obecnou školu ve Veliši, kam docházeli i jeho sourozenci Ladislav, Marie a Oldřich, a potom přestoupil na měšťanku v Jičíně. V roce 1922 ukončil maturitou studium v učitelském ústavu a vyučoval na obecných školách na Novopacku, také v Hrádku nad Nisou a ve Vyskeři u Hrubé Skály. Nějaký čas vyučoval dokonce v obci Louka u Litvínova.²⁹

V roce 1924 nastoupil na dvouletou vojenskou službu. Rok po návratu z vojny začal pracovat jako učitel v letařovické škole a ještě tentýž rok se oženil s Annou Masopustovou (1903–?), učitelkou ve Všeni. V roce 1929 získal aprobaci pro měšťanské školy a začal učit na měšťance v Českém Dubu. Právě tam se rok nato manželům Křelinovým narodila dcera Hana (1930–2010), později Hana Pražáková, známá česká spisovatelka, a v roce 1931 dcera Libuše. V roce 1938 krátce učil v Kobylech u Turnova. Mezi lety 1939 a 1951 učil na měšťankách a později na jednotných školách v Praze.³⁰

2.1.2 Perzekuce

V 50. letech se komunisté snažili vyřadit ze společnosti část spisovatelů, historiků a publicistů, kteří se zabývali vesnickými a náboženskými tématy, jež nemilosrdně perzekuovali. Mezi nimi byli i Josef Knap, František Křelina a Václav Prokůpek. Ve vykonstruovaném procesu bylo v červenci roku 1952 odsouzeno k mnoha rokům odnětí svobody celkem 15 lidí včetně ruralistů.³¹ Josef Knap byl odsouzen k jedenácti letům, František Křelina k dvanácti a Václav Prokůpek dokonce k dvaceti dvěma.³² Naštěstí si ani jeden z nich „neodpykal“ svůj trest až do konce – Josef Knap byl na svobodu propuštěn už po třech letech kvůli špatnému zdravotnímu stavu a Václav Prokůpek po dvanácti letech.

---

²⁹ MACHÁČKOVÁ, R. Naděje a břímě Františka Křeliny in.: *HOST*, 2013, s. 4–6.

³⁰ JANOUŠEK, P. ed. *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*, 1995, s. 453.

³¹ FAJSTAUEROVÁ, H. Příběh z padesátých let: Václav Prokůpek, Josef Knap a František Křelina in *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví: osobnosti, díla ideje: sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 22.–23.dubna 2005 v Sedmihorkách*, 2005, s. 105.

³² KARPATSKÝ, D. *Labyrint literatury*, 2008, s. 416.

Soud všechny po propuštění plně rehabilitoval a uznal proces, který s nimi vedl a na jehož základě nevinné odsoudil, za uměle vykonstruovaný, tudíž zcela neplatný.

2.1.2.1 František Křelina

František Křelina byl zatčen v srpnu roku 1951 a v roce 1952 byl odsouzen na základě falešných důkazů v procesu nazvaném „Václav Prokůpek a spol.“. Odůvodnění rozsudku bylo následující:

Obviněný František Křelina vydával romány, které odváděly lid od poznání pravých příčin sociální bídy v kapitalistické soustavě, a tak vyhovoval bývalé agrární straně, na kterou byl publicisticky orientován spolu s orientací vatikánskou. Byl a zůstal nepřítelem vědeckého socialismu [...].³³

Křelina strávil ve vězení devět let.³⁴ V dubnu roku 1960 vyhlásili prezident Antonín Novotný a vláda Československé republiky u příležitosti 15. výročí osvobození republiky Sovětskou armádou amnestii, která probíhala 10.–12. května. Díky této amnestii mohlo opustit věznice 64 % odsouzených.³⁵ Mezi nimi byl hned první den amnestie i Křelina.

Avšak po propuštění z vězení mohl Křelina, stejně jako většina dalších propuštěných vězňů, jen těžko pomýšlet na své bývalé zaměstnání učitele. Mezi roky 1960–1964 pracoval jako dělník Stavebního podniku města Prahy společně se svým přítelem Josefem Knapem, a potom odešel do starobního důchodu.

2.2 Tvorba

František Křelina je známý svými texty ovlivněnými dobovým ruralismem, které psal převážně v rané fázi své literární tvorby. Později se orientoval spíše na katolickou tematiku, ale do jeho tvorby patří také historická próza a próza pro děti a mládež.

2.2.1 Počátky

Křelina byl už od dětství vášnivým čtenářem a velmi brzy začal i psát. Svou zálibu v psaní přenesl i na své sourozence a na matku.³⁶

---

³³ ROTREKL, Z. *Skrytá tvář české literatury*, 1993, s. 90.

³⁴ Tamtéž, s. 90.

³⁵ ROKOSKÝ, J. Amnestie 1960 in *Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů*, 2011, s. 36–41.

³⁶ ROTREKL, Z. *Skrytá tvář české literatury*, 1993, s. 89.

V roce 1922 začal časopis *Cesta*, který vedl Miroslav Rutte, vydávat vybrané Křelinovy básně nebo kratší prózy. Některé jeho práce otiskoval i deník *Národní osvobození* ve své nedělní příloze. V rozmezí let 1925–1927 byl členem redakce turnovského měsíčníku *Sever a Východ*, kde spolupracoval s jičínskými rodáky Josefem Knapem, Václavem Prokúpkem a Janem Knobem. Básně, krátké prózy a kulturní referáty mu otiskoval také časopis *Venkov*.³⁷

První knižní publikace Františka Křeliny s názvem *Půlnoční svítání* vyšla v roce 1927 v edici *Sever a Východ*. Šlo o verše z let 1925 a 1926, které věnoval Václavu Prokúpkovi, s nímž ho spojovalo celoživotní přátelství. Tentýž rok vyšly v Praze Křelinovy první povídky s názvem *Hlas kořenů*. Později vydal ještě další dvě sbírky poezie – v roce 1930 *Předjitřní tmu*, která vyšla také v edici *Sever a Východ*, a v roce 1934 *Plaché světlo*. Po těchto třech básnických sbírkách už Křelina žádné další nevydal a věnoval se pouze próze.³⁸

2.2.2 Ruralismus

Termín ruralismus je latinského původu – *ruralis* znamená venkovský.³⁹

Ruralisté nacházejí nejvyšší hodnotu v životě na venkově a v selství, jež staví do kontrastu s rozkladným vlivem měst. Podle ruralistů tkví základ mravně zdravé společnosti v kladném vztahu rolníka k půdě a člověka k jeho rodné hroudě. Odtržení od místa, kde se člověk narodil a kde vyrůstal, mívá za následky vykořeněnost, zoufalství a mravní strádání. Těžkosti, s nimiž se rolník musí potýkat, ho mravně zocelují a učí ho kázní a trpělivosti.⁴⁰

Typickou figurou v ruralistických dílech je postava sedláka, kterou někdy až mysticky determinuje její příslušnost k místu, připoutanost k půdě a určenost rodem, tedy paměť krve. Podle Hodrové rozvracejí koherenci postavy iracionální momenty, které jsou v dílech Františka Křeliny, ale také například Jana Čepa, který se neřadí mezi ruralisty, spjaté s duchovním prozřením, například v Křelinově *Hlasu na poušti* se sedlák přízračně mění v duchovního poutníka.⁴¹

Ruralismus je literární směr, který se v české literatuře projevoval především v meziválečném období. Čeští ruralisté se inspirovali především tvorbou severských autorů, jako byli například norský spisovatel Knut Hamsun (1859–1896), jehož román

³⁷ ROTREKL, Z. *Skrytá tvář české literatury*, 1993, s. 89.

³⁸ Tamtéž, s. 89.

³⁹ KARPATSKÝ, D. *Labyrint literatury*, 2008, s. 415.

⁴⁰ Tamtéž, s. 415.

⁴¹ HODROVÁ, Daniela. *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století*, 2001, s. 597.

Matka země je ruralistům velmi blízký, nebo islandský autor Gunnar Gunnarsson (1889–1975), který ruralisty zaujal například novelou *Advent*.⁴²

I někteří čeští spisovatelé se stali pro ruralisty vzorem, byli to třeba Josef Václav Sládek (1845–1912) nebo Svatopluk Čech (1846–1908), kteří se sice nezaměřovali na venkovskou prózu, ale jejich tvorba nesla některé její prvky, které si ruralisté interpretovali po svém.⁴³

Velkým vzorem pro ruralisty byl také Josef Holeček (1853–1929). Venkovská tematika má v jeho díle stěžejní postavení – jak je patrné v nedokončené desetisvazkové kronice o jihočeské krajině a tamějším lidu souhrnně nazvané *Naši*, kterou Josef Holeček začal psát v polovině 80. let 19. století.⁴⁴

Kromě Františka Křeliny byl jedním z nejvýznamnějších ruralistů prozaik Josef Knap (1900–1973), autor známých románů *Réva na zdi*, *Cizinec* nebo *Pusztá*. *Réva na zdi* tematizuje lásku, která zušlechťuje lidskou povahu. V románu *Cizinec* se hospodáři nedaří v prostředí, odkud nepochází. A v románu *Pusztá* osidlují čeští rolníci Podkarpatskou Rus.⁴⁵

Dalším významným ruralistou byl prozaik, novinář a nakladatelský redaktor Václav Prokūpek (1902–1974). Ten v povídkovém souboru *Kamarádi* naznačil paralelu mezi lidskými a zvířecími osudy, která se nejvýznamněji promítla v románu *Baba*, jehož hlavní hrdinkou je stejnojmenná klisna. Další ruralistická díla Václava Prokūpka jsou romány *Přes věky*, *Ve stínu hor*, *Zakryto slzami*, *Nebe nad námi*.⁴⁶

Několik ruralistických děl: *Chudá rodina z Heřmaně* nebo *Temno v chalupách* napsal také básník Jan Čarek (1898–1966), který je známý spíše jako autor knih pro děti.

2.2.2.1 Křelinova ruralistická tvorba

Už první vydaný prozaický počín Františka Křeliny, soubor povídek *Hlas kořenu* z roku 1927, je dílem s ruralistickými prvky.

V roce 1935 vyšly romány *Hlas na poušti* a *Hubená léta*.

Román *Hlas na poušti*, jehož myšlenkový i dějový závěr tvoří divadelní hra *Postila*, která vyšla v roce 1937, je sice úplně samostatné dílo, ale spolu s romány *Puklý chrám* a *Pokoj vám se pojí* v myšlenkovou trilogii nazvanou *Země dědičná*.

⁴² KARPATSKÝ, D. *Labyrint literatury*, 2008, s. 415.

⁴³ KNAP, J. *Básníci selství: Studie o ruralismu u nás*, 1932, s. 10.

⁴⁴ KARPATSKÝ, D. *Labyrint literatury*, 2008, s. 415.

⁴⁵ Tamtéž, s. 416.

⁴⁶ Tamtéž, s. 416.

Román *Puklý chrám* poprvé vyšel v roce 1936 a obsahuje věnování: *Památce velké básnířky ještědských románů Karoliny Světlé*.⁴⁷

Křelina dopsal poslední díl románové trilogie, původně nazvaný *Pokoj vám*, v roce 1938, ale po podepsání mnichovské dohody, vzniku takzvané druhé republiky a pozdějším založením protektorátu Čechy a Morava v březnu roku 1939 jej nové politické režimy zakázaly vydat. Poprvé vyšel až v roce 1968 v nakladatelství Československý spisovatel v přepracované podobě a pod novým názvem *Bábel*. V roce 1995 vydalo pokračování románu *Bábel* nazvané *Soud nad Bábelem* nakladatelství Hejkal v Havlíčkově Brodě, které vede společně se svým manželem dcera Hany Pražákové a vnučka Františka Křeliny Markéta Hejkalová.

2.2.2.2 Sobor novel a povídek Jalovčí stráně

Kromě povídek v souboru *Hlas kořenů*, románu *Hubená léta* a trilogie *Země dědičná* se mezi Křelinovu ruralistickou tvorbu řadí novely a povídky ze souboru *Jalovčí stráně*, které poprvé vyšly roku 1937 a obsahovaly tyto povídky: *Trojí stráně*, *Dva kraje*, *Rostl tam jalovec a vřes*, *Nenasytné pole*, *Pachtýř a hospodář*, *Žebrácké vandrování*, *Vdoví úděl*, *Marta učitelka*, *Jarní sníh* a *Vánoční stromek*. V této podobě vyšel soubor ještě třikrát, a to v letech 1938, 1939 a 1941. V roce 1947 vyšlo v Katolickém literárním klubu a v nakladatelství Vyšehrad přepracované vydání, které navíc obsahovalo prózy *Obecní třešně* a *Bez názvu* a také autorův doslov.

V roce 1967 vyšlo poslední, znovu přepracované vydání *Jalovčích strání* opět s autorovým doslovem a s prózami *Rostl tam jalovec a vřes*, *Dva kraje*, *Obecní třešně*, *Marta učitelka*, *Nenasytné pole*, *Vdoví úděl*, *Bratři*, *Jarní sníh*, *Pachtýř a hospodář* a *Žebrácké vandrování*. František Křelina v doslovu s názvem *Rozloučení* vysvětluje, proč některé povídky úplně vynechal a jiné jazykově a stylisticky přepracoval:

[...]od doby jejich vzniku se změnilo tolik, že by ledacos bylo málo srozumitelné.⁴⁸

Do povídky *Marta učitelka* přidal oproti původní verzi konkrétní název vsi, kde se děj odehrává, tedy Hlavici, kam bývala odevšad daleká cesta, jak autor píše v doslovu. Dříve se konkrétní lokalizaci vyhýbal, aby se příběh nedal vztáhnout na určitou osobu, ale časový odstup tento handicap odstranil.⁴⁹

⁴⁷ KŘELINA, F. *Puklý chrám*, 1939.

⁴⁸ KŘELINA, F. *Jalovčí stráně: Novely a povídky*, 1967, s. 203.

⁴⁹ Tamtéž, s. 203.

V původní verzi prózy *Pachtýř a hospodář* autor vynechal scénu se strašákem, což byla skutečná příhoda; Křelina totiž nechtěl do příběhu zatahovat nic, co by mělo „senzační příchut“.

Křelina si přál být v prvním vydání prózy *Rostl tam jalovec a vřes* ke svým postavám a k jejich osudu krutější, ale podle jeho slov mu držela ruku blízkost dětí, mezi nimiž žil a které učil. *Některé polohy si autor musí zasloužit, dožít se jich; také ukrutenství k svým postavám.*⁵⁰

Povídka *Bratři* je v prvních vydáních sbírky nazvaná *Trojí stráž*. Křelina změnil název, protože samotná povídka *Bratři* už nevyznívá tak dojímavě, ale má se blížit mnohem víc skutečné události, kterou se autor inspiroval.⁵¹

Do prózy *Žebrácké vandrování* přibyly v nejnovějším vydání dlouhé vnitřní monology, které byly ve starší verzi sbírky vyjádřeny pouze několika větami. Autor v novější podobě této povídky klade mnohem větší důraz na děti, na dva syny hlavního hrdiny, které bezmezně miluje stejně jako svou ženu.⁵² Tyto rysy Křelinovy tvorby komentuje Josef Knap: *Křelina zpodobuje rodinu jako etický střed světa v rozbourané době,*⁵³ což vystihuje nejednu povídku ze souboru *Jalovčí stráně*, například právě *Žebrácké vandrování* nebo *Rostl tam jalovec a vřes*.

Sám František Křelina píše o sbírce *Jalovčí stráně* toto:

*S výjimkou povídky Dva kraje jsou to ještědské povídky, jak nazývala před sto lety svá vyprávění velká česká prozátérka Karolina Světlá. Vztahují se však pouze k jižnější oblasti tohoto kraje, k Letařovicím [...], k Českému Dubu [...], přechodně v Kobylech [...].*⁵⁴

2.3 Konec života

František Křelina zemřel 25. října 1976 v noci ve spánku na mozkovou příhodu. Stalo se to v jeho bytě v Praze u Národního divadla. Je pohřbený v rodinné hrobce na hřbitově ve Veliši u Jičína.

---

⁵⁰ KŘELINA, F. *Jalovčí stráně*, 1967, s. 204.

⁵¹ Tamtéž, s. 204.

⁵² Tamtéž, s. 204.

⁵³ KNAP, J. *Básníci selství: Studie o ruralismu u nás*, 1932, s. 18.

⁵⁴ KŘELINA, F. *Jalovčí stráně*, 1967, s. 204.

3 Reflexe Podještědí v povídkách obou autorů

Následující část bakalářské práce je praktická. Rozdělila jsem ji na dva oddíly; v prvním z nich se věnuji konkrétním textům Karoliny Světlé ze sbírky *Ještědské povídky* a mnoha detailům, jimiž spisovatelka vykresluje celkový obraz Podještědí. Ve druhém oddílu, jenž je zaměřený na texty Františka Křeliny ze souboru *Jalovčí stráně* a jeho způsob zobrazení oblasti pod Ještědem, se pokouším vždy poukázat na to, které motivy mají práce obou autorů společné a v čem se od sebe v jednotlivých bodech liší.

Zaměřím se na popisy ještědské krajiny, vymezím oblast Podještědí, do níž Světlá a Křelina zasazují své příběhy, zanalyzuji typické způsoby obživy, vzhled a tradiční styl oblékání obyvatel Podještědí a zabývat se budu také národnostní problematikou, pověrečnými představami a zvyky, které v regionu přetrvávaly. Nakonec se pokusím popsat, jakých lingvistických prostředků autoři využívali, aby díla působila autenticky.

3.1 Oblast Podještědí v povídkách Karoliny Světlé

3.1.1 Vymezení oblasti

3.1.1.1 Výčet míst, v nichž se odehrávají jednotlivé povídky Karoliny Světlé

Kvůli lepší orientaci vypisuji ke každé povídce všechna místa, v nichž se povídky odehrávají. Za názvy povídek přidávám do závorky také roky, v nichž Světlá na povídkách pracovala.

1. *Lesní panna* (1858–1863) – Světlá pod Ještědem, Jeřmanská skála, Červený kámen
2. *Sefka* (1858) – Světlá pod Ještědem; mimo Podještědí také nejmenovaná polská vesnice
3. *Cikánka* (1863) – Paseky, Osečná, Jenšovský mlýn v Osečné
4. *Z Ještěda* (1867) – vrchol Ještědu, ještědské Pláně, zámek Sychrov, Český Dub; mimo Podještědí také Mnichovo Hradiště, Liberec, Turnov, frýdlantské lesy
5. *O krejčíkově Anežce* (1859) – Světlá pod Ještědem, Vystrkov; mimo Podještědí také zřícenina hradu Frýdštejn a okolní lesy

6. *Lamač a jeho dítě* (1863–1864) – Habr, ještědské Pláně, Hlavice
7. *Hubička* (1871) – prostředí Podještědí, křižanské lesy
8. *Námluvy* (1872) – Starý Dub
9. „*Přišla do rozumu*“ (1877) – prostředí Podještědí, Český Dub
10. *Kterak se dohodli* (1887) – prostředí Podještědí

3.1.1.2 Po stopách Karoliny Světlé

Karolina Světlá proslavila svou tvorbou Podještědí natolik, že se do tohoto kraje vydávají turisté ze všech koutů České republiky a objevují místa, do nichž Světlá zasadila své prózy. Před několika lety vznikla naučná stezka *Po stopách Karoliny Světlé*, již vytvořil spolek *Stopy v krajině*, který se pokouší lidem přiblížit krajinu jako prostor, do něhož jsou zasazeny příběhy z místní historie a kultury. Na stezce, kterou provází zelená turistická značka, stojí dvanáct informačních cedulí, jež poutníky seznamují nejen s místy, o nichž Světlá psala, a s literárně-historickým kontextem její tvorby, ale také se životem této autorky.

Od roku 2015 spolek iniciuje ve Světlé pod Ještědem *Festival Karoliny Světlé*, který nabízí zábavu a poučení pro děti i pro dospělé. Součástí programu bývají krátké divadelní inscenace, jež představují vybrané úseky z ještědských próz Karoliny Světlé nebo z autorčina osobního života, koncerty ve světelském kostele, přehlídky dobového oblečení, pracovní dílny, dětské programy a nechybí ani tematické občerstvení.

3.1.1.3 Světlá pod Ještědem

Obec Světlá pod Ještědem je centrem oblasti, do níž autorka zasadila své povídky, protože v této vesnici žila a poznala ji nejlépe z celého okolí. Jak víme z dopisů, které spisovatelka posílala své sestře, zamilovala si Světlou pod Ještědem, v níž žili rodiče jejího manžela, a považovala ji za velkolepý ráj.⁵⁵

Krásný a rozlehlý světelský statek a jeho okolí popisuje autorka v povídce *Lesní panna*.

Statek světelského rychtáře měl v celých ještědských horách nejpěknější položení. Stavení stálo přímo proti kostelu, pod okny byla malá zahrádka s jasnou studánkou, v níž se strakatilo od sněhu do sněhu vždy tolik květin, že se člověk skoro bál vstoupiti do ní, by nějaké to nevinné kvítí nezašlápl.

⁵⁵ ŠPIČÁK, J. *Polemika s dobou: Karolina Světlá ve vzpomínkách a korespondenci současníků*, 1969, s. 63.

Nazad byl velký sad. Když se v létě větve starých štěpů splítaly, tu se podobal jedinému loubí, jímž se nebe jen semo tamo jako nějaká temná hvězda zamodralo. Za sadem se rozprostíralo záhumení a odtamtud byl rozhled, jemuž nebylo tak hned rovno.

Na půlnoc strměla hora s Ještědem jako zelená, velikánská zed', sterými potůčky jako stříbrem proplítána, na západ kupil se za Hrálskem až vysoko do oblak jako ohromné zkamenělé vlny mořské temný vrch za vrchem, a na každém tom lesnatém čereneš vypínala se buď nějaká šedá napolo zbořená věž neb kaplička neb dávný sesutý hrad.

K polední straně vyčnívaly z pahorkovité roviny sivá dvojčata Bezdězy [...].

Na východ vykukují „Panny“, dnešní lidé jim říkají „Trosky“ [...].⁵⁶

Autorka nás uvádí do děje nejprve tím, že představuje místo, kde se příběh odehrává. Z tohoto úryvku textu se dozvídáme, jak vypadá místo, kde stojí statek ve Světlé pod Ještědem a jaký pohled se naskytne tomu, kdo se na tomto pozemku rozhlédne do kraje: jsou vidět nejvyšší vrcholky z bližšího i vzdálenějšího okolí, jako jsou Ralsko, Trosky a dokonce i více než 50 kilometrů vzdálený Bezděz.

3.1.1.4 Osečná, Hoření a Dolení Paseky, Vystrkov

Dějištěm povídky *Cikánka* je obec Paseky⁵⁷. Důležité je v této próze také městečko Osečná, které je od Světlé pod Ještědem vzdálené asi šest kilometrů.

Takto Světlá popisuje cestu z Osečné do Pasek:

Stezka, provázena jsouc potokem prýšticím se ze srdce samého Ještěda, jenžto pozdvihuje své šedé, lysé čelo v pozadí nad lesnatými temeny všech ostatních vrchů a pahrbků těsně nad sebe se kupících, vine se půvabně mezi skalami, z nichžto visí v ohromných chomáčích kapradí a sáhodlouhá vlákna bujného břečťanu, okolo Jenšovského mlýna⁵⁸, za nímž spočívá velký rybník v stínu ohromných olšin, ztrácí se na chvíli v květnaté louce a objevuje se opět jako bílé kroužící se hádě na pokraji lesa, jež rozděljuje na dvě zelené, vonné polovice.⁵⁹

Místo, jak jej Světlá líčí, by se dalo stejným způsobem popsat i dnes, kdy je okolí Osečné a Jenšovského mlýna stále tak malebné, jako bývalo kdysi.

⁵⁶ SVĚTLÁ, K. Lesní panna, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 35–36.

⁵⁷ Dnes existují dvě obce u Světlé pod Ještědem s názvem Paseky: Dolení Paseky a Hoření Paseky, které jsou od sebe vzdálené necelé dva kilometry.

⁵⁸ Jenšovský mlýn v Osečné do dnešních dnů stále stojí, ale od 70. let tohoto století slouží už jen jako rekreační objekt. Zdroj: *Jenišov. Jenšovský mlýn* [online]. Aktualizováno: srpen 2005 [citováno 25. 10. 2018]. Dostupné z: <http://zabrdka.wz.cz/Osecna/Jenisov-mlyn.htm>

⁵⁹ SVĚTLÁ, K. *Cikánka*, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 76.

Do Osečné si šli Tomáš s Julinou v povídce *Cikánka* nakoupit potřebné předměty do nového hospodářství, je proto patrné, že toto městečko bylo jedno z nejbližších v okolí Pasek a Světlé pod Ještědem, kde se dalo sehnat větší množství rozličného zboží.⁶⁰

Ve Vystrkově, obci vzdálené asi sedm kilometrů od Osečné a přibližně dvanáct od Světlé pod Ještědem, měl v próze *O krejčíkově Anežce* stávat mlýn, který patřil otci mladé Francky⁶¹.

3.1.1.5 Liberec

Do Liberce se z hor obvykle chodívalo na nákupy, za prací, na úřady a k soudu. V povídce *O krejčíkově Anežce* docházela Anežka do „Liberka“ pro podšívku a nitě⁶². V próze *Z Ještěda* probíhá v Liberci soud a na výšině za městem postavili liberečtí páni šibenici, na níž chtěli popravit dceru náčelníka lupičské bandy; Světlá píše, že se tomu místu dodnes říká šibeniční vrch⁶³.

3.1.1.6 Pláně

Následující ukázka pochází z prózy *Z Ještěda*, v níž se na Pláních odehrály tak strašlivé věci, že se kvůli nim lidé onoho místa bojí.

*Stála na táhlém hřbetě hor ještědských, tam, kde dosud se říká „Na pláních“. [...] křižovalo se tam mnoho cest pro pěši i jezdce. Od té doby ovšem nikdo tamtudy nejel a nechodil pro hrůzu, a po dnešní den je na místě tom pusto a smutno; kdo nemusí, tudy nejde.*⁶⁴

Druhá ukázka je vyňatá z povídky *Lamač a jeho dítě*. Zde Světlá nepoukazuje pouze na děsivost Plání, ale zprostředkovává čtenářům malebný rozhled do krajiny na všech světových stranách. Z Plání bývalo prý možné spatřit více než z vrcholu Ještědu, protože byly níž, takže scenerie nebyla pokrytá mlžným oparem.

Komu se zdálo v Habrech smutno, tomu by se bylo na Pláních teprv zastesklo.

Jest to velká pahrbkovitá rovina na hřbetě hor, o málo jen nižší než Ještěd. Je tamtudy sice pěšina do Němec, po níž přejde mnoho lidí ve dne i v noci, ale ta je hned na počátku a ztratí se brzo v lese, jenž pokrývá stráň k Liberku. Ostatní část, až k Dlouhým

⁶⁰ SVĚTLÁ, K. *Cikánka*, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 76.

⁶¹ SVĚTLÁ, K. *O krejčíkově Anežce*, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 119.

⁶² Tamtéž, s. 117.

⁶³ SVĚTLÁ, K. *Z Ještěda*, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 106.

⁶⁴ Tamtéž, s. 90.

mostům se táhnoucí, je zcela pustá, málokdy tam zabloudí nějaký pasák. **Kdo tamtudy jít nemusí, nejde.** Leccos si vypravovali lidé o Pláních, ale lamač tvrdil, že to není žádné místo nekalé, a nebránil dceři, aby tam někdy pásala. [...]

Dorotce se velmi na Pláních líbilo; odnikud nebylo tak daleko vidět, ani s Ještěda ne, neb ten byl tuze vysoký, místa vzdálenější vypadala s něho, jako by na nich ležela jemňounká loktuška roušková. Ale s Plání bylo vše vidět zřetelně. Spatřila před sebou Český Dub, Mnichovo Hradiště a Kosmanosy, a bylo-li tuze jasně, dohlídla až ku Praze. Rozeznala na obzoru kostelíček na Prosíku a dlouhé stromořadí nad Vysočanským vrchem. S druhé strany ležel zas Liberek, Rychnov, Turnov atd. Malé a Velké Jizerské hory vlnily se okolo, a za nimi bělaly se Krkonoše.⁶⁵

Povídky, z nichž ukázky pocházejí, na sebe nijak nenavazují ani spolu nesouvisí, přesto se Světlá v obou dvou shoduje při popisu Plání a jejich okolí v tom, že jde o místo pusté, smutné a strašidelné a že jím neprochází ti, kteří nemusejí.⁶⁶

3.1.2 Klady a záporny života v Podještědí

3.1.2.1 Líčení podještědské krajiny

Způsob líčení podještědské krajiny, který Karolina Světlá použila ve svých *Ještědských povídkách*, dokazuje, co víme o její lásce k tomuto kraji. Místa, která se spisovatelce zdála krásná nebo něčím zajímavá, líčí do nejmenších detailů. Popisuje výhledy do krajiny, okolní kopce, které jsou z určitých míst vidět, malebnost vesnic a jejich stavení, zahrádek, polí a luk. Po přečtení takových pasáží si čtenář dokáže představit ona nádherná místa, o nichž autorka píše, i když v nich nikdy nebyl.

Následující ukázka pochází z povídky *Z Ještěda*. Maxa má přes hlavu plášť, proto nevidí, jak louka vypadá, ale dokáže si představit, jaká asi musí být, protože jí podobné viděl už mnohokrát předtím:

[...]zajisté že s ním vystoupili z lesních stínů na paseku, na níž slunce ještě vřele se upírá. Jak šumí ty stromy sluncem zulíbané, jak asi se louka zelená! Maxa cítí vůni mateřídoušky, vidí v duchu, jak nad pasekou se proletují brouci a motýli veselí, hledající si v hedvábných kališcích květin lůžka na tu krásnou vonnou letní noc, již v zápětí kráčí

⁶⁵ SVĚTLÁ, K. Lamač a jeho dítě, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 192.

⁶⁶ V ukázkách zvýrazněno tučně.

*stříbrný úsvit jitra růžolícího. Vše rána zlatého se dočká: ti motýli, ty květiny, stromy, ten drozd v dálce zpívající v keřích zelených u potoka jasného [...].*⁶⁷

V ukázce si autorka pohrává se světlem, s rozličnými barvami a s motivy zvířat. Čtenář může vnímat obraz krajiny několika smysly.

V úvodu ukázky je patrný kontrast stínu a temnoty v lese a prudkého slunečního světla, které ozařuje louku: [...] *vystoupili z lesních stínů na paseku, na níž slunce ještě vřele se upírá [...]* stromy *sluncem zulíbané [...]*.

Světlá používá i v relativně krátkých líčeních mnoho barev: [...] *jak asi se louka zelená! [...]* stříbrný úsvit jitra *růžolícího. Vše rána zlatého se dočká [...]* v keřích *zelených u potoka jasného [...]*.

Sluncem zalitá louka oplývá rostlinami a zvířaty, hlavně hmyzem a ptáky: [...] *stromy sluncem zulíbané [...]* Maxa cítí vůni *mateřídoušky*, vidí v duchu, *jak nad pasekou se proletují brouci a motýli veselí, hledajíce si v hedvábných kalíšcích květin lůžka [...]* ti *motýli, ty květiny, stromy, ten drozd v dálce zpívající v keřích zelených [...]*.

Autorka však nenabízí jen zrakové vjemy, líčenou přírodní scénérii vnímá i sluchem a čichem: [...] *Jak šumí ty stromy [...]* Maxa *cítí vůni mateřídoušky [...]* na tu *krásnou vonnou letní noc [...]* ten drozd *v dálce zpívající [...]*.

3.1.2.2 Těžkosti živobytí v Podještědí

Na druhou stranu se autorka v *Ještědských povídkách* nevyhýbá ani líčení tvrdé práce, která stála za životem v překrásné, ale velmi drsné podještědské krajině, která nevydávala své životadárné poklady zadarmo, ba ani levně.

Jeho dcera Doroška mu pomáhala v lomě, ač to byla práce i pro muže těžká. Ale v horách nesmí si člověk, chce-li se přec jednou za den dosyta najíst, v práci vybírat. [...]

*V kraji je to arci jinak; [...] tam se mohou lidé upejpat a práci dvojit, tu přiřknout muži a tu zas jen ženštině. V horách to ale naprosto nejde; chodí-li muž s krúsnou přes horu, musí žena doma orat, vláčit, sít; má-li žena více vtipu pro obchod než muž, chodí ona s drůbeží a máslem do Liberka a muž obstarává hospodářství a dobytek, je-li nějaký. Nikdo se mu za to nesměje; kde je doopravdy zlé, tam přejde lidem smích.*⁶⁸

Tato ukázka zcela mění idylický pohled na život v horách, který čtenářům mohla navodit předešlá ukázka, jež působí dojmem, že v okolí Ještědského hřebene nalezneme

⁶⁷ SVĚTLÁ, K. Z Ještěda, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 97.

⁶⁸ SVĚTLÁ, K. Lamač a jeho dítě, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 184–185.

jen nádhernou přírodu a lidi, kteří se z ní dokážou těšit, protože jim dává vše, co potřebují. Tento text nás navrací do reálnějšího obrazu života v horách, který lidé mnohdy zasvětili tvrdé práci a odříkání.

Proč lidé žili v horách, i když bylo živobytí v nížinách snadnější, autorka popisuje takto:

Sám pánbůh sud', co to je, že ten, kdo horám jednou přivykne, jim do smrti neodvykne, a přece nejsou nic jiného než žadlavé kamínčí, na němž nic kalého neroste! Ale kdyby nám jinde pekli každyčičký deň koláče, zasteskne se nám přece jen za malinko po těch našich horských bandorech a my hodíme seuším a utečeme zas do těch svých skal. My horáci sami se tomu dost a dost nadivíme, jak jen to tak může být, ale pomoct si od toho nemůžeme, a kdybychom d'áli co d'áli.⁶⁹

3.1.3 Typické způsoby obživy v ještědském regionu

V ještědském regionu se lidé živilo mnoha různými způsoby. Podnikali tu mlynáři a statkáři, své řemeslo zde provozovali ševci, truhláři, tesaři, krejčí, pluhaři, hrobníci i hudebníci, tak jako v jiných oblastech, ale v Podještědí existovala i řemesla, která byla specifická pouze pro tuto oblast, bylo to lamačství kamene a nechvalně proslulé pašeráctví. I o nich Světlá vypráví.

3.1.3.1 Lamačství kamene

V povídce *Lamač a jeho dítě* se setkáváme s lamačem kamene Vackem a jeho mladou dcerou. Oba dva tráví celé dny tvrdou dřinou v lomu, která jim podlamuje zdraví. Tato práce je extrémně náročná a velice špatně placená, a proto jsou Vackovi považováni ve své vsi za chudáky.

Těžkou práci a všechny její těžkosti líčí Světlá takto:

Láme-li dělník blíž vchodu, zkusí větrem a vedrem slunečním, pracuje-li v hloubi, tu je mu zas v zimě úzko od čpavých ze zdí se valících výparů a v létě cvaká zuby, jako kdyby stál v lednici. K tomu visí všude se stropu kusy skály jako hrozný rampouchy. S mnohých řine voda potůčkem, s mnohých kape bahno a prosákne mu oděv a obuv. Je to výdělek krvavý.⁷⁰

⁶⁹ SVĚTLÁ, K. O krejčíkově Anežce, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 109.

⁷⁰ SVĚTLÁ, K. Lamač a jeho dítě, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 185.

3.1.3.2 Žebrota

Kromě lidí, kteří sice tvrdě pracovali, ale jejich výdělky byly tak nízké, že dokázaly sotva pokrýt nejnnutnější výdaje, existovali v tehdejší společnosti také žebráci. Obvykle se tito lidé ve stáří museli uchýlit k žebrání proto, že neměli děti, které by se o ně postaraly, a přestože třeba i celý život tvrdě pracovali, nedokázali si naspořit dostatek financí na spokojené stáří. Žebráků také přibývalo v obdobích hospodářských nebo potravinových krizí. Osudy těchto lidí byly obvykle nešťastné stejně jako oni sami.

Bylo však naprosto běžné, že při různých oslavách, na svatbách nebo na jarmarcích dostávali žebráci někdy menší, jindy větší výslužky.

Jednou ze štědrých obdarovatelů chudých je Mařčina matka na svatbě v povídce *Kterak se dohodli*:

Vařivali tehdáž pro žebráky při svatbách jen z piva polévku, ale ona jim dala kávu, a to takovou jako pro svatebníky. [...] Kolik rozkrájela pecnu chleba, ani sama nevěděla [...]

Když se žebráků nahrnula plnička síň, že v ní nebylo hnutí, pořád opakovala: „Ale to je vás málo, lidičky.[...]“

I oslzeři chudáci a pravili:

„Tohle, rychtářko, nám ještě o žádné svatbě neřekli. Za tohle slovo budete mít tam nahoře velikou zásluhu.“⁷¹

Snad ještě bohatší výslužku dostávají žebráci na svatbě v próze *„Přišla do rozumu“*:

Nevládne ten den otec nevěstin majetkem svým, nýbrž jeho hosté.

„Dostaneš dceru do krásného místa, bodejť bys koukal na kousek chleba a sýrek,“ volají a krájejí dětem a žebrákům, na „kývandu“ se dostavivším, krajíce přes celé bochníky a mažou jim je na prst máslem, rozdávají mezi ně koláče, jitrnice a sýrečky na slamenicích narovnané, pečeně na mísách nakrájené a tak dále a nabírají jim rosolkou v krhanicích uchystanou.⁷²

3.1.3.3 Pašeráctví

Ne všichni obyvatelé podještědských vesnic měli možnost nebo chuť živit se takzvaně poctivou prací. Někteří se uchýlili k pašeráctví, které vynášelo nemalé peníze.

⁷¹ SVĚTLÁ, K. *Kterak se dohodli*, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 468.

⁷² SVĚTLÁ, K. *„Přišla do rozumu“*, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 342.

Pašeráci neboli pašíři byli lidé, kteří nezákonně pašovali obtížně dostupné zboží, jež mohli prodávat konečnému spotřebiteli levněji, než se dalo sehnat oficiální cestou, protože neodváděli clo, které na zboží a potraviny uvalil stát. Činnost pašeráků byla proto protizákonná, poněvadž monarchie jejich činností přicházela o peníze.

Pašíři se objevují v povídce *Hubička*, v níž Světlá o tomto způsobu výdělků píše následující:

Neviděla stará Martinka ve svém řemesle pranic závadného, a jak ona, smýšlejí lidé v našich horách téměř všichni. Ted' s tím ovšem již nic není, málo to vynáší, ale asi před dvaceti lety mohl člověk při tom ještě hezkých pár grošů chytit, i neodhodlával se k tomu u nás jen chud'as, který již neví, kam by se obrátil, nýbrž i našinci, kteří měli veliké statky a chtěli ještě více zbohatnout. Považovali podloudnictví za živnost jako každou jinou, jen že nebyla veřejně povolena, rozumujíc, že má císař pán tolik korun, tolik říší; co prý mu tedy tím ubude, když mu někdo občas nějaký ten balík přes jeho hranice přenese, aniž ku platu zaň se přihlásí, aby mohl zboží v jeho zemích prodávat? Nepozná to ani, když se mu těch několik krejcarů cla nedostane, a již mnohý člověk si tím pomohl na nohy.⁷³

To, že se k pašeráctví neuchylovali pouze chudí lidé, kteří už si nevěděli rady se svou zoufalou finanční situací, z níž se legální cestou nemohli dostat, dokazuje autorka v jiné povídce s názvem *O krejčíkově Anežce*. Florik se v ní stává vůdcem skupiny pašeráků, takzvaným pašířským hejtmanem, jak mu lidé v horách říkají, a proto se stále dobře daří jeho mlýnici a pivnici, přestože si on i jeho žena žijí nad své poměry.

Proti pašerákům vyjížděli císařští strážníci, které Florik ubytoval na svém statku a později je v lese se svou skupinou dopadl, některé zabil, jiné vážně zranil.

3.1.3.4 Loupežnictví

Také loupežníci provozovali svoji činnost nelegálně, ale zatímco pašíři fungovali jako spojka mezi výrobcem zboží, pěstitelem nebo chovatelem na jedné straně a kupcem na straně druhé, dnes bychom je mohli nazývat dealeri, loupežníci okrádali nejen monarchii, ale také kteroukoliv z těchto tří skupin lidí. Většinou se navíc neštíteli použít násilí, a proto se jich lidé obávali na rozdíl od pašířů, jejichž činnost, jak Světlá zmiňuje v *Hubičce*, většina obyvatel hor nepovažovala za nic špatného.

V próze *Z Ještěda* vystupuje skupina loupežníků, jejichž lupičská aktivita začala vypálením hospody, která patřila hraběti, a vraždou hostinského. Tento cíl si zloději

---

⁷³ SVĚTLÁ, K. Hubička, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 270.

vybrali proto, aby tak vyhlásili válku krutému hraběti Lamatovi, kterému se každý z nich chtěl mstít za surové zacházení s nevinnými a bezbrannými. Tím, že začali okrádat a vraždit jiné nevinné, se však už nejednalo jen o pomstu zlému šlechticovi, nýbrž o vážné zločiny. Podobný námět později Karolina Světlá použila k napsání románu *Frantina*.

3.1.3.5 Hospodářství

Hospodářství byl způsob obživy, který lidé využívali všude, bez ohledu na zeměpisnou oblast, ale zde v podhůří měl své typické znaky, jako byla svahovitá a kamenitá půda nebo extrémní a nestálé počasí.

3.1.3.5.1 Zemědělství

Pro venkovany bývalo hlavním zdrojem obživy obdělávání půdy, na němž byli zcela závislí. Pokud přišlo krupobití, silná bouře s větrem, náhlý mráz nebo naopak horko a sucho, přicházeli rolníci o část své úrody, tedy i o výnosy. Kraj pod Ještědem nebyl z nejbohatších, a proto mohla špatná úroda znamenat vážný problém pro chudé lidi, kteří neměli ani za běžných okolností co jíst. V období potravinové krize přibývalo chudáků a žebráků.

V povídce *Sefka* se odehrává případ velkého sucha, které ničí téměř celou úrodu.

Právě to léto [...] padla nesmírná sucha. [...]

Brzo však zapomněla na zármutek s fěrtochem pro bídu, která takořka každou hodinou u nich rostla. – Ve žních, kdy bylo jindy práce plné ruce, že nebylo ani v noci pokoje, neměli letos co dělat. – Obilí čouhalo sotva na píd' nad zemi, klasy byly prázdné a stébla mohli skoro počítat.⁷⁴

Kvůli této velké neúrodě, přichází velké množství lidí o výdělky, proto si především mladí hledají zaměstnání ve městě, kde neujídají rodině vzácný chléb a sami si vydělávají.

Ostatně bylo všude zle, a neminul den, aby se nebyl syn neb dcera s domovem loučili, by nebyli rodičům na obtíž. Šli buď do služby do kraje, nebo do fabrik a na silnice nádeničit.⁷⁵

Někteří lidé trpí takovou nouzí, že jsou nuceni prodat vše, co mají, a začít žebrat. V tak velké krizi si však mohou dovolit rozdávat své zásoby jen velmi bohatí lidé.

⁷⁴ SVĚTLÁ, K. *Sefka*, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 56–57.

⁷⁵ Tamtéž, s. 56.

Bylo smutno, smutno v horách a každý čekal se strachem zimu. – Hejno žebráků táhlo již teď od stavení k stavení, i vypravovali, jak je výše v horách ještě hůř. Skoro odevšud museli s prázdnou – mělt' každý sám sousta spočítána, jak mohl jinému dát? Jen na selském statku „u Jáchymů“, jediném to v celé vesnici, která jen z baráků a chaloupek sestávala, udělovalo se každému.⁷⁶

Pro ještědské zemědělství byla typická pole ve stráních, která byla velmi náročná na obdělávání a náchylná na povětrnostní podmínky a na prudké sluneční paprsky a deště. Příznačné pro tento region bylo také značné množství kamenů, které se nacházely v půdě a ztěžovaly práci rolníkům, kteří se jich museli zbavovat. Pozemek umístěný v rovině, který by byl zbavený kamenů a na němž by byla kvalitní úrodná půda, byl v ještědských horách ojedinělý a velmi vzácný, o jednom takovém se můžeme dočíst v povídce „*Přišla do rozumu*“.

Ba nebyla to věru malá věc, přijít o pozemek, na němž hrouda, sotva člověk o ni palicí zavadil, ihned se rozsypala, kdežto na ostatních pozemcích hroudy si toho ani nepovšimly, nechť člověk do nich uhodil třeba desetkrát po sobě; – přijít o pole, kdež se to člověku oralo zrovna jako když píše, kdežto jej to všude jinde při orání i s ruchtadlem na půl lokte výšky vyhazovalo a samé se dělaly oplazy – ach, přijít o takové pole, kdež vzešlo každé zrní do tří dní, kde ještě nebylo nikdy potlouklo, třeba se sypaly všude jinde kroupy jako ořechy, – přijít o pole, jež bylo na takové rovině, že se člověku na ně pohlížejícímu z toho hlava točila, kdežto ostatní pole ležela na samých stráních, z nichž každý prudší déšť odnášel vždy ornici až bůhvíkam: věru, každý mu musil přisvědčit, že to nebyla malá věc!⁷⁷

Zemědělci v Podještědí pěstovali zejména brambory, obilí a luštěniny, ale běžné bylo také vysazování ovocných sadů.

O tom, že právě brambory byly jednou z typických potravin obyvatel Podještědí, se můžeme dočíst v ukázce z povídky *O krejčíkově Anežce*:

Ale kdyby nám jinde pekli každičkový deň koláče, zasteskne se nám přece jen za malinko po těch našich horských bandorech a my hodíme seuším a utečeme zas do těch svých skal.⁷⁸

V povídce *Lesní panna* najdeme zmínku o rozlehlém ovocném sadu ve Světlé pod Ještědem:

---

⁷⁶ SVĚTLÁ, K. Sefka, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 56.

⁷⁷ SVĚTLÁ, K. „*Přišla do rozumu*“, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 330–331.

⁷⁸ SVĚTLÁ, K. *O krejčíkově Anežce*, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 109.

*Nazad byl velký sad. Když se v létě větve starých štěpů splítaly, tu se podobal jedinému loubí, jímž se nebe jen semo tamo jako nějaká temná hvězda zamodralo.*⁷⁹

3.1.3.5.1.1 Vnímání půdy obyvateli Podještědí

Pro ještědské obyvatelstvo bylo zemědělství nanejvýš důležité, protože na něm závisela úroveň jejich života. Kvalitní, ale dokonce i méně úrodná zemědělská půda, byla v Podještědí považována za skutečný poklad.

Mladý Rokelský z povídky „*Přišla do rozumu*“ se upíná k poli, které má za domem a na němž jeho rodina odjakživa pracovala, ale jež mu ve skutečnosti nepatří. Kvůli tomuto pozemku, jenž považuje za nejkvalitnější zemědělskou půdu v okolí, je ochotný se oženit, ačkoliv o dívku z jiného důvodu, než kvůli poli, nestojí. Nechce sice své nastávající nijak ublížit a ponechává jí velkou volnost, ale zpočátku se nad jejími city vůbec nezamýšlí.

Když mu otec zakáže vyřešit se starým Ptáčníkem, právoplatným majitelem pole, celou situaci, nejprve se lituje, protože ví, že přichází o tak skvělý pozemek, ale později ho přemůže vztek a na pole, z něhož dříve vybíral každý sebemenší kamínek, nahází kameny, aby novému nájemníkovi přitížil.

Po svatbě se ženich cítí, jako by se oženil spíše se svým polem, a dokonce na něm stráví svatební noc.

Zdálo se mu, pánbůh odpust' hříchy – že vlastně s ním a nikoliv s ní slaví dnes svoje oddavky.

Zrovna jako hedvábné řásy nevěstiniých svatebních šatů vlnila se před ním mladá zelenající se jař, již mu byl tchán dovolil ihned po přípovědi zaseti. [...] Jak to v těch něžných stébelkách sladce šumělo a vzdychalo, nejinak, než jako když si dva milenci pošeptmo slibují na věky lásku nejvěrnější.

*I zdáloť se statnému ženichovi, že ještě nikdy nic tak krásného neviděl [...].*⁸⁰

3.1.3.5.2 Chov hospodářských zvířat

Majetnější obyvatelé Podještědí si mohli dovolit vlastnit i několik druhů hospodářských zvířat, například skot, drůbež, domácí prasata nebo kozy, které si lehce zvykaly na kamenitý horský terén. Jejich hodnota byla vysoká, především skot byl velmi ceněný, a to nejen po finanční stránce, ale také díky jejich značnému přínosu rodině. Lidé, kteří vlastnili slepice, získávali vejce, ti, kdo měli kozy nebo krávy, zhotovovali mléčné

⁷⁹ SVĚTLÁ, K. Lesní panna, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 35.

⁸⁰ SVĚTLÁ, K. „Přišla do rozumu“, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 344.

výrobky. Každý, kdo si držel jakékoliv hospodářské zvíře, jej mohl nakonec zpracovat na maso.

*Jde okolo chléva; tři krávy se na ni ohlédnou, jsou kulaté a strakaté jako kraslice.
[...]*

Jen holubi jsou venku a klubají za stavením v rozhorech zrní; všickni jsou bílí jako padlý sníh, a na dvoře chodí několik slepic za kohoutem. Je jako bažant, samé zlaté a červené peří.⁸¹

3.1.3.5.3 Způsob stravování

Ještědské hory nenabízely velké množství surovin k přípravě pokrmů ani jejich náležitou rozmanitost, proto se většina lidí stravovala jen velmi skromně. Bohatí statkáři a mlynáři mohli svým rodinám nabídnout pestřejší stravu, ale chudší řemeslníci a rolníci se svými rodinami připravovali jednoduché pokrmy z mouky, brambor, luštěnin, ovoce a zeleniny a méně často z živočišných produktů, tedy z mléka, vajec a velice ojediněle z masa.

Většina ještědských obyvatel se běžně živila žitným chlebem. Žito bylo v Podještědí nejoblíbenějším obilím, protože bylo schopné přežít těžké horské podmínky, jako byly nízké teploty, silný studený vítr a horší kvalita půdy.

V období nouze bylo nutné vzít zavděk jakýmkoliv jídlem, proto se v povídce *Sefka* stravuje Jarošova rodina plackami z otrub, které ovšem nejsou moc chutné.

Jakého to bylo pláče od těch dětí, že není více chleba, že nedostávají než placky otrubní se sbíraným mlékem zadělané! Co se nabědovaly, že to škrábe při polykání v krku.⁸²

Když nebyla nouze, lidé si rádi pochutnali na vybranějších pokrmech, než bývaly placky z otrub nebo chléb. Některé rodiny připravovaly velké hostiny při oslavách nebo svatbách, na nichž se podávaly koláče, chleba, sýry i maso. Také na jarmarcích a na poutích si lidé kupovali různé pochoutky jako třeba marcipán.

3.1.4 Způsob bydlení obyvatel Podještědí

V oblasti Podještědí lidé původně budovali všechny venkovské stavby ze dřeva, byly to takzvané roubenky, které byly kryté šindeli nebo došky. Obytnou část budovy

---

⁸¹ SVĚTLÁ, K. Námluvy, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 297.

⁸² SVĚTLÁ, K. Sefka, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 58.

tvořila větší světnice a komora. Chudší bezzemci, domkaři a drobní řemeslníci k ní měli přidružený ještě chlívek pro menší domácí zvířectvo. Ve větších usedlostech se vyskytovaly i další obytné prostory, které využívali čeledíni jako své komory nebo starší hospodáři na odpočinku jako výměnky. Statky obvykle tvořily také velké chlévy pro skot, dále maštale pro koně, stodoly, špýchary, kolny a další budovy, které obvykle stávaly samostatně, nebyly přímou součástí hlavního obytného stavení.

Od konce 18. století začalo být běžné vyzdívání hospodářských částí stavení, které lidé opatřovali klenutými stropy. Takové konstrukce byly schopné lépe odolávat počasí a případným požárům.

Většina domů byla obklopená dobře udržovanou zelení. Někdy se jednalo o ovocné sady, které nejenže zkrášlovaly okolí staveb, ale byly též ekonomicky přínosné, jindy si lidé na své pozemky vysazovali lípy, javory a jiné samostatně stojící stromy.⁸³

Stejně jako v jiných regionech i v Podještědí si lidé rádi zdobili svá obydlí a pozemky kolem nich. Každý, kdo na to měl finance, barvil na svém domku zdi, rámy oken a futra dveří a pečoval o zahradu.

V povídce *Námluvy* obdivuje chudá Cílka stavení truhláře Havla, hodného a na místní poměry zámožného řemeslníka.

*Zblízka je teprve viděti, že mají u truhlářů tuze pěkný domek. Lišty jsou bílé, stěny prorůžovělé a oblíny tmavočervené, jak to do té nynější módy ted' všude na horách malují. Okolo oken u sednice pne se růže, ještě na ní bůhvíco poupat polorozkvětlých a v kraji zajisté po růžích nikdež již památky. Říká Havel, že mu stojí jeho zahrádka za království, je to na ní vidět, že ji má oblíbenou a jakou si dává s ní práci. Všecky stromy má pěkně do kulata přistřižené, zrovna jako kupky v řadách za sebou postavené, jako vojáky. Kde má to ovoce na nich přemoci, u každé sněti podpěra. Hle! Tam i besídka, celá obrostlá terčemi bílými a červenými – to jsou ty jeho barvy – není do ní pro květ ani vidět.*⁸⁴

Tamtéž najdeme i zmínku o nádherné a velmi staré skříni, jejíž bohatá malba je mnohem krásnější a propracovanější než u nových kusů nábytku, jež se takových barevných aplikací už nedočkají.

*Ach, tu v koutě stojí ještě jarmara staré truhlářky. To na ní ptactva a kvítí namalovaného! Ted' již ani tak pěkné jarmary nedělají; natrou je jedinou barvou a dost.*⁸⁵

---

⁸³ TECHNIK, S. *Lidové stavby v Podještědí na Českosudsku*, 2009, s. 75.

⁸⁴ SVĚTLÁ, K. *Námluvy*, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 297.

⁸⁵ Tamtéž, s. 298.

At' už byli lidé bohatí, nebo sotva vystačili se svými příjmy, každý mohl mít uklizené světnice a ve sváteční dny je vyzdobit chvojím, jako to udělala v povídce *Hubička Vendulka*, když čekala, že přijde její ženich na námluvy.

*U Palouckých mívali vždy čisto a uklizeno; šlať Vendulka tak tuze na pořádek, jako kdyby pocházela odněkud z města. Dnes tam bylo ale všecko zvláště vysmejšeno a vydrhnuto, zrovna jako o posvícení. Nasypala po sednici a síni tolik bílého písku, že se v něm až nohy bořily, na černé rámce u svatých obrazů, do rohu nad červeným stolem pověšených, nalepila bůhvíco pozlátka a zastrčila za ně plno kvetoucích ratolestí, a tabulky v oknech se jí třpytily, jako kdyby se do všech najednou slunce co nejvíce opíralo.*⁸⁶

Chudí lidé, jako byli například Vackovi z povídky *Lamač a jeho dítě*, svou chalupu bohužel nemohli příliš zvelebovat, poněvadž jim na to nezbývaly peníze.

*Zahlídl-li kdosi ponejprv lamačovu chaloupku, která to visela na strmé stráni mezi oblaky, jako by ji musil první liják spláknout a první větrně odnést, politoval zajisté ty lidi, jimž bylo v ní bydlet. Vždyť nenáleželi ani do světa.*⁸⁷

3.1.5 Vzhled obyvatel Podještědí a jejich způsoby oblékání

3.1.5.1 Vzhled obyvatel Podještědí

Světlá v povídce *O krejčíkově Anežce* popisuje Anežčin vzhled, který však podle jejích vrstevníků z vesnice není přitažlivý:

*Mladší chasa zas nevěďala, co na ní jen vidí! [...] Krása? Ta ji netrápila. – Byla hubená, že by ji byl mohl v polách těla přeštípnouti, a po tvářích bledá jako vosková svíce; k tomu měla vlasy plavé a oči... nesmějte se mi, povím-li vám, že byly právě takové jako ta studánka, vedle které tak ráda sedávala... brzo jí hrály do modra a hned nato zas do šediva, hned se jí svítily a hned jako by je mlhou potáhl – podivné to oči, jakživa jsem takových více nevid'ala.*⁸⁸

Ale v horských vesnicích panovala jiná představa o kráse než ve městě, v němž Anežka platí za krasavici:

Když musela otci někdy do Liberka pro podšíuku neb nitě, ohlíželi se prý ti fabrikanti po ní, jako by to šel kdovíkdo[...]. Chválili prý na ní, že má malé nohy a ruce, jako by to bylo co hezkého bývalo, že na nohou stála, diu se nezvrátila a že rukou ani cop

⁸⁶ SVĚTLÁ, K. *Hubička*, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 248.

⁸⁷ SVĚTLÁ, K. *Lamač a jeho dítě*, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 185.

⁸⁸ SVĚTLÁ, K. *O krejčíkově Anežce*, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 117.

*neobsáhla! – Jednou se i přihodilo, že za ní jeden z těch měšťáků velký kus běžal; nechtěl si to dát vymluvit, že není přestrojená hraběnka [...].*⁸⁹

Lamačova Dorotka naopak vypadá přesně tak, jak mělo podle tamějších měřítek pravé horské děvče vypadat:

*Na těch velkých vrších pod tím vysokým nebem jí to právě slušelo, že je velká a štíhlá jako ty jedle, co se vypínaly na skalách pod nohama jejích. Podobalo se, jako by k těm horám patřila, bylo to na ní hned vidět, že je více dcerou jejich než ty zavalité, boubelaté postavy, co se jim dole ve vesnicích ploužily u pat.*⁹⁰

Vendulka z *Hubičky* je také pravé horské děvče, které má velkou sílu od tvrdé práce, již zastává:

*Vendulka s hněvivým překvapením se mu vyškubla i odstrčila ho od sebe, co jen v rameni síly měla. Nebyl Lukáš na to připraven, i odlít tedy hodný kus od kamen – však je známo, jakou sílu mají naše horačky: uzdvihnou toho svého jako nic do povětří [...].*⁹¹

V povídce *Lesní panna* najdeme neurčitý, ale o to poetičtější popis krásné Karly, již kráší také její skromná povaha:

*Karla byla sice velmi, velmi pěkná, měla oči jako violky, ústa jako červený mák, čelo jako višňový květ a vzrůst tak ohebný jako vrbový prouteček, ale ona na svou krásu nikdy nemyslela, ba ani nevěděla, že je krásnější než družky její, a to právě jí teprv krášílo.*⁹²

3.1.5.2 Způsoby oblékání v Podještědí

Světlá věnovala ve svých prózách velkou pozornost dámským oděvům. V horském prostředí ještědského regionu ženy nemohly nosit dlouhé sukně dosahující až na zem, jako tomu bylo v nížinách, protože by si je umazaly a roztrhaly. Také používaly pokrývku hlavy v podobě šátků a čepců, které je v létě chránily před sluncem a v zimě před mrazem a větrem.

I obyvatelé venkova se rádi zdobili a hezky oblékali, zejména pokud se konaly nějaké slavnosti, svatby, poutě nebo jarmarky.

---

⁸⁹ SVĚTLÁ, K. O krejčíkově Anežce, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 117.

⁹⁰ SVĚTLÁ, K. Lamač a jeho dítě, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 194.

⁹¹ SVĚTLÁ, K. Hubička, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 258.

⁹² SVĚTLÁ, K. Lesní panna, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 37.

V povídce *O krejčíkově Anežce* se bohatší děvčata oblékla na svatbu Francky a Florika do šatů podle městské módy, které se na vesnické dívky a do prostředí venkovské veselky vůbec nehodily.

*Milé holky ani nevěděly, že jim ty dlouhé šaty ani dost málo nejdou, ba že bylo až žadlavě na ně se koukat, jak si pořád po nich depsaly, všude s nimi uhákly a bez ustání přes ně klopytaly a padaly, protože v nich chodit neuměly. K tomu v těch těsných dlouhých životech ani dechu popadnout nemohly a vypadaly v nich právě, jako by je byl do nich nadil. Věru vyhlížely v tom městském neobvyklém kroji jedna k zlosti, druhá k smíchu. Pán bůh sám ví, proč se ty naše d'ouky tak samochtě hyzdí, byly by jinak dosti k světu podobny, kdyby si chodily, jak se to na ně sluší a patří.*⁹³

Anežka platila ve vsi za dceru nejchudších rodičů, proto neměla prostředky, aby si mohla pořídit takové šaty jako její družky. Florikovi a všem mužům z města, kteří byli na svatbu pozvaní, se však líbila ze všech děvčat nejvíce, protože se k ní její kroj dobře hodil a protože byla jemná jako městské dívky.

*Na Anežce zato všechno jenjen brnčelo. Měla svůj červený soukenný životek s tím modrým vyšíváním, který měl místo proramků modré mašle s křídlyma as do polou zad. K tomu tenkou bílou košili u krku v samých základkách shrnutou a u ní široký výložek. – Matka jí půjčila svou zelenou hedvábnou svatební sukni žlutě lemovanou a široký bílý fěrtoch. – Jindy sice si chodila v bílém kulatém čepci, ale dnes musela mít co družice věnec. Dělaný byl tuze drahý; uvila si tedy živý ze samých konvalinek [...].*⁹⁴

Když se Dorotka z *Lamače a jeho dítěte* vypravila se sousedkou na pouť, dal jí otec šaty po její matce, které jí chtěl dát až na svatbu, ale věděl, jak budou na slavnosti ustrojené jiné dívky, a nechtěl, aby se od nich Dorotka lišila.

*Měla na sobě oddávační fěrtoch a sukni po nebožce matce, obé z dobrého hedvábí. Na šněrovačce měla stříbrnou portu, vedle porty a výložek samé čisté vyšívání.*⁹⁵

Andulince Ptáčnickové nechal její ženich ušít nové šaty, které jí ráno před svatbou přinesl sám krejčí.

*Byly zelené jako v máji mladé oseničko, těžce hedvábné, mohla je na sebe vzíti každá z města slečna.*⁹⁶

---

⁹³ SVĚTLÁ, K. *O krejčíkově Anežce*, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 124.

⁹⁴ Tamtéž, s. 124.

⁹⁵ SVĚTLÁ, K. *Lamač a jeho dítě*, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 211.

⁹⁶ SVĚTLÁ, K. „Přišla do rozumu“, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 342.

3.1.6 Pověrečné představy

Horský lid pod Ještědem ve druhé polovině 19. století dodržoval mnoho různých zvyků a věřil ve velké množství pověr a kouzel.

3.1.6.1 Lidové léčitelství

V Podještědí existovala pověra, která radila, jak se zbavit veškerých nemocí; lék byl jednoduchý, stačilo rozprostřít na hrudník postiženého fěrtoch, v němž se vdávala matka léčitele, a nemocný se měl brzy uzdravit: [...] *poklekla vedle postele, přikryla prsa hraběte oddavečným fěrtochem nebožky své matky (což se považuje v našich horách za neomylný prostředek proti každé nemoci), položila ruku na jeho srdce a počala se potichu modlití.*⁹⁷ Bohužel z této krátké ukázky není jasné, zda například není nutné, aby léčitelem byla milovaná osoba, aby byla matka léčitele, jejíž fěrtoch chceme použít, nebožka, nebo jestli nemusí jít o milostný pár, v němž nemocným je muž a léčitelkou žena.

3.1.6.2 Osud

O tom, jaký děvčata čeká osud v tomto roce, se přesvědčovala tak, že se každé jaro trpělivě rozhlížela okolo sebe a hledala první letošní cacorku⁹⁸. Svou budoucnost poznaly dívky podle toho, kde ptáčka poprvé spatřily; pokud na zeleném, budou veselé, jsou-li tam hned dvě, ještě ten rok se provdají, jestliže ji uviděly na stromě nebo na střeše, čeká je daleká cesta, když ji zpozorovaly u potoka, znamenalo to, že budou hodně plakat, ale stalo-li se, že ptáčka zahlédly na zorané zemi, měly buďto ten rok zemřít, nebo se velmi trápit.⁹⁹

3.1.6.3 Svatba

Říkalo se, že pokud dívka často chodívá po písčítých pěšinkách, jistě si vezme za manžela vdovce. Některé dívky se takové představy hrozily, protože kdykoliv svou novou ženu vezme vdovec za ruku, objeví se za ním nebožka předchozí žena a zvadlým prstem na ni zahrozí.¹⁰⁰

---

⁹⁷ SVĚTLÁ, K. Lesní panna, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 44.

⁹⁸ Cacorka je název pro ptáka, kterého dnes ornitologové nazývají konipas. Dříve lidé na venkově používali označení cacorka, dnes známe spíše jméno konipas nebo třasořitka, ale na východě Čech lze slyšet také různé hláskové obměny jména cacorka, například cancorka nebo čacorka. Zdroj: FLAJŠHANS, Václav. Bohatství češtiny in *Naše řeč*, ročník 30 (1946), číslo 2–3, s. 25–33.

⁹⁹ SVĚTLÁ, K. Lamač a jeho dítě, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 191.

¹⁰⁰ SVĚTLÁ, K. Námluvy, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 285.

Velmi známá pověra, která panovala v celých horách, hlásala, že si nikdy žádné děvče nevezme toho, s nímž jde jiné nevěstě na svatbě za družičku, a pokud se tak přesto stane, nemůže být takové manželství nikdy šťastné.¹⁰¹

3.1.6.4 Nositelé štěstí a neštěstí

Velkým nositelem štěstí býval, stejně jako dnes, čtyřlístek, o němž se říkávalo: *Šťastné jsou ty oči, které ho uhlídají, ale nešťastné ty ruce, které ho trhají.*¹⁰²

Také o lasici kolčavě, již lidé na venkově nazývali kolčavka, se tradovala pověra, která předpovídala štěstí tomu stavení, k němuž červená kolčavka přiběhne.¹⁰³

Když na příchozího návštěvníka zakokrhá kohout, host si mohl být jistý, že ho domácí velmi rádi uvidí.¹⁰⁴

Horale se velmi obávali zimy, zvláště pokud houby v lese nadzdvihovaly kopečky, takzvaně hýbaly lesem, to totiž znamenalo, že nadcházející zima bude velmi mrazivá a že přinese hodně sněhu.¹⁰⁵

Lidé také věřili v neštěstí, které mohou nosit zlověstné sny, jako například ty, které se zdály tři noci za sebou Andulince Ptáčnickové v povídce „*Přišla do rozumu*“. V prvním z nich jí matka podávala bílé šaty, v druhém se projížděla v černém kočáře, který táhli vraní koně, a ve třetím líbala malé dítě, jemuž zůstávaly modřiny tam, kde ho líbala.¹⁰⁶

3.1.6.5 Nadpřirozené bytosti

Když se stávaly věci, kterým lidé nerozuměli nebo kterých se báli, na vině obvykle bývala různá strašidla.

Když se v povídce *O krejčíkově Anežce* objeví v lesích okolo zříceniny hradu Frýdštejna pašeráci, začnou se mezi lidmi šířit příběhy o strašidlech, která tam provozují své výtržnosti. Lidé se těmi místy ve dne bojí chodit, a v noci si nikdo netroufá do lesů vkročit. Strašidla prý mají z poloviny lidskou a z poloviny zvířecí podobu, vyskakují poutníkům na záda a sedí na nich tak dlouho, dokud dotyční neomdlí, aby je přízraky

---

¹⁰¹ SVĚTLÁ, K. Námluvy, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 302.

¹⁰² Tamtéž, s. 297

¹⁰³ Tamtéž, s. 290.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 297.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 295.

¹⁰⁶ SVĚTLÁ, K. „*Přišla do rozumu*“, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 336.

mohly přenést až daleko za konec lesa. Pašíři nikomu neubližovali, děsili jen obyvatele okolních vesnic, aby nechodili okolo hradu, v němž měli hlavní úkryt.¹⁰⁷

O celých ještědských horách se také vypráví dávné proroctví, které praví: *propadnou se, a na jejich místě jezero vystoupí!*¹⁰⁸

3.1.6.6 Rady jak získat partnera a jiná kouzla

Když si někdo přál lásku toho, kdo mu ji nechtěl dát, stačilo, aby si vzal nový bílý šátek a přesně o půlnoci do něj nasbíral tři hrsti hlíny z každého ze tří hrobů, v nichž jsou pohřbeni oběšenci, potom šátek pevně zavázal, co nejdříve ze hřbitova utekl a neohlížel se za sebou. Šátek s hlínou pak musel nosit tři týdny pod levou paží tak, aby o něm nikdo nevěděl, a nakonec musel svůj vysněný protějšek onou hlínou třikrát přehodit. Po této proceduře se přehozená osoba do toho, kdo ji takto očaroval, zamilovala.¹⁰⁹

Cilka v *Námluvách* si moc přeje, aby se Havlovi líbila tak, jako se on líbí jí, a proto z piva, které jí Havel přinesl, nejprve tajně odfoukne všechnu pěnu a teprve potom se napije.¹¹⁰

Další způsob, jak zařídit, aby se bohatý muž zamiloval do chudé a ošklivé dívky, byl chytit na Zelený čtvrtek do nového proklubaného hrnce žábu, zakopat ji do mraveniště, za rok ji opět na Zelený čtvrtek vykopat a vzít si z ní háček. O několik měsíců později už může být svatba.¹¹¹

Stará Boubelová z *Námluv* dostala v mládí radu, jak zapomenout na milého, který ji zradil, a jak nalézt novou lásku: měla jít ke zpovědi a k přijímání, potom si koupit od kostelníka dvě voskové svíčky, které měla zapálit zespoda, vršek svíček před Pannou Marií přimáčknout k oltáři, přitom se třikrát pomodlit tři Zdrávasy a po každém opakovat: *Svíčičky ty voskové, svatá panno, obětují své spokojené mysli, co ty chceš na nebi i na zemi, chce i bůh otec, i bůh syn, i bůh duch svatý.*¹¹² Když dívka udělala vše, co jí pomahačka poradila, po mnoha probdělých nocích konečně usnula, a když se probudila, cítila se šťastná, nevěrnému milému odpustila a brzy se vdala za hodného muže, s nímž žije celý zbytek života.

¹⁰⁷ SVĚTLÁ, K. O krejčíkově Anežce, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 131.

¹⁰⁸ SVĚTLÁ, K. Hubička, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 245.

¹⁰⁹ SVĚTLÁ, K. Lamač a jeho dítě, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 205.

¹¹⁰ SVĚTLÁ, K. Námluvy, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 293.

¹¹¹ Tamtéž, s. 294.

¹¹² Tamtéž, s. 295.

V povídce *Kterak se dohodli* dělá Mařka ve svůj svatební den dvě opatření, která se týkají jejího postavení v manželství. Nejdříve se tajně podívá na svého ženicha skrz prsty, když ho družičky pustí k ní do komůrky, aby se ho už nikdy nemusela bát a aby ho už nikdy nemusela ochotně poslechnout, a když se Antonín převléká k hostině, přehodí nepozorovaně svou hedvábnou loktušku, ve které byla v kostele, přes jeho kabát, aby nad ním celý život vždy vítězila.¹¹³

Vdova Rozkovcová z povídky *Lamač a jeho dítě* dělá zlá kouzla. Jedno z nich spočívá v tom, že Rozkovcová brzy ráno po filipojakubské noci sbírá ranní rosou na susedově poli do loktuše, která je ušitá z plátna, jež napředlo pětileté dítě. Když je látka dostatečně nasáklá rosou, ždíme ji na svá pole, čímž zajišťuje velkou úrodu na svých polích a zároveň ji ostatním odčarovává.

3.1.7 Zvyky

3.1.7.1 Společenské zvyky

V Podještědí bývalo projevem nevyšší úcty, když hostitel před dotyčným rozléval nejdražší kořalku.¹¹⁴

Zvykem horských žen z Podještědí bylo, že se každou neděli před mší scházely s přespolními susedkami na společném hřbitově, aby si popovídaly a zjistily, co je u koho nového. Pro lidi z hor je povídání si a vyprávění přirozené, protože si jím ulehčují trápení a duševně se jím posilují.¹¹⁵

Při bouřce bylo běžné, že všichni vstali z postelí a nachystali se, aby byli v pohotovosti pro případ, že by bouřka napáchala nějaké škody.¹¹⁶

3.1.7.2 Zvyky spojené se svatbou či s úmrtím a pohřbem

Když šel ženich oficiálně žádat dívku o ruku, měl s sebou obvykle námluvčího, který působil jako prostředník mezi ním a nevěstinou rodinou. Pokud lidé viděli jít ženicha společně s námluvčím, okamžitě všeho zanechali a pospíchali za nimi, aby slyšeli, jak se

---

¹¹³ SVĚTLÁ, K. *Kterak se dohodli*, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 468.

¹¹⁴ SVĚTLÁ, K. *O krejčíkově Anežce*, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 118.

¹¹⁵ SVĚTLÁ, K. *Hubička*, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 244 a 245.

¹¹⁶ SVĚTLÁ, K. „Přišla do rozumu“, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 345.

tchán s budoucím zetěm domluví. V případě, že se sami nemohli na něčem dohodnout, se přihlížející rozdělili na dva tábory, z nichž každý pomáhal jednomu z mužů.¹¹⁷

Nevěsta měla před svatbou vždy za úkol uvít družbovi a ostatním mládencům rozmarýnové kytice, které musela ozdobit různými pentlemi, na nichž družba nesměl mít žádná očka, a naopak mládenci mít očka museli. Nevěstiny svatební šaty bývaly v koši vždy přikryté červeným šátkem, aby bylo hned na první pohled každému jasné, co je v něm uschováno.¹¹⁸

Dalším venkovským svatebním zvykem bývalo, že se nevěsta hned po svatbě nepřestěhovala k ženichovi, jak tomu bývalo ve městech, ale ještě několik týdnů nebo měsíců zůstávala bydlet u rodičů a manžel ji chodil jen navštěvovat. Tato tradice se udržovala proto, že se rodiče styděli dceru hned po svatbě vyhnat z domu, jako kdyby se jí chtěli co nejdříve zbavit.¹¹⁹

Vždy však existují výjimky, kdy se některé věci dějí jinak, než jak bývá zvykem. Například v povídce *O krejčíkově Anežce* se stěhuje Florik do mlýna k Francce, aby se tam staral o výčep, čímž dělá radost mlynáři, který nemusí živnost pronajímat, i svému vlastnímu otci, který je rád, že může do konce života hospodařit na svém statku sám a že se mu do toho nebude plést ani syn, ani nová snacha. Také v próze *Hubička* neprobíhá stěhování jako obvykle, protože po nebožce první manželce zůstalo doma Lukášovi malé dítě, o které se Vendulka odchází starat hned po námluvách, tedy ještě před samotnou svatbou, což však nikoho za dané situace nepohoršuje.

Zazvonění, přerušení zvonění a opětovné zazvonění neboli podtrhávání zvonů se dříve používalo jako oznámení něčího úmrtí. Když zvony podtrhli dvakrát, znamenalo to, že zemřela žena, když třikrát, bylo jasné, že zemřel muž.¹²⁰

Po smrti manželky bývalo zvykem, aby se v den zádušní mše za nebožku, kterou farář sloužil šest týdnů po pohřbu, manžel se svými mužskými příbuznými odebral do hospody, kde měl svůj žal zapít a také ho tam navždycky zanechat.¹²¹

---

¹¹⁷ SVĚTLÁ, K. Hubička, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 248.

¹¹⁸ SVĚTLÁ, K. „Přišla do rozumu“, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 342.

¹¹⁹ SVĚTLÁ, K. O krejčíkově Anežce, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 126.

¹²⁰ SVĚTLÁ, K. Hubička, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 244.

¹²¹ Tamtéž, s. 247.

3.1.7.3 Poutě a jarmarky

Za zvyk se dá jistě považovat i pořádání a obcházení poutí a jarmarků, které se obvykle každoročně opakovaly a bývaly velkou událostí. Scházeli se na nich skoro všichni lidé z blízkého i vzdálenějšího okolí.

V *Lamačovi a jeho dítěti* sousedka dlouhá léta vyprávěla Dorotce, jak to vypadá na pouti v Hlavici, kam ji otec nikdy nechtěl pustit.

*[...] jaká je nádhera v kostele, jaké to hemžení na návsi mezi boudami s marcipánem a s obrázky, jakých všude holek vystrojených a hochů švarných; krátce radost [...].*¹²²

Nepořádaly se však pouti jen v Hlavici, například v povídce „*Přišla do rozumu*“ se mladí Rokolští vydávají na jarmark do Českého Dubu a v povídce *O krejčíkově Anežce* se koná pout' ve Světlé pod Ještědem.

3.1.8 Národnostní problematika

V *Ještědských povídkách* se občas objeví i město Liberec, který byl v té době převážně německý a v němž se německy také hovořilo. To se promítá i do některých autorčiných próz.

V povídce *O krejčíkově Anežce* se za dívkou v Liberci několikrát rozeběhnou chlapani, kterým se Anežka líbí, a ti, kteří alespoň trochu umějí, se na ni pokoušejí mluvit česky.

*Když musela otci někdy do Liberka pro podšiuku neb nitě, ohlíželi se prý ti fabrikanti po ní, jako by to šel kdoví kdo, a který z nich uměl trochu tu češtinu lámat, hned se k ní přitočil a tu jí toho hned nažvástal, že se tomu mohl rozumný člověk popukat smíchy.*¹²³

Ve stejné povídce se pánové z města baví mezi sebou německy o tom, která z dívek je na svatbě nejkrásnější. Florik je poslouchá a rozumí jim, protože v té době bylo naprosto nutné, aby sedláci z Podještědí německy alespoň trochu mluvili a rozuměli.¹²⁴

V povídce „*Přišla do rozumu*“ vypravuje Andulinka manželovi starou legendu o Čertově zdi, kterou chtěl postavit jeden zdejší sedlák, protože se mu nelíbilo, že se do Čech stěhuje víc a víc Němců. Upsal se proto ďáblu, aby mu zeď postavil, ale na

¹²² SVĚTLÁ, K. Lamač a jeho dítě, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 210.

¹²³ SVĚTLÁ, K. O krejčíkově Anežce, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 117.

¹²⁴ Tamtéž, s. 123.

poslední chvíli si všechno rozmyslel a zakokrhal, čímž probudil všechny kohouty v okolí, kteří se k němu přidali, a čert musel utéct. Od té doby se prý v Čechách objevovalo německé obyvatelstvo ještě víc.¹²⁵

Největší konfrontaci s Němci a jejich kritiku můžeme zaznamenat v povídce „*Přišla do rozumu*“. V ní Světlá píše o rozmarech českých sedláků, kteří dávají svým dcerám přemrštěně velká věna jen proto, aby se dostaly do bohaté rodiny a oni se mohli svým sousedům chlubit, kam je vyvdali. To vše však dělají na úkor vlastních synů, již musí sestrám vyplácet takové sumy peněz, že na vlastní hospodářství jim nezbyvá dostatek financí. Pro tyto bohaté dívky si pak do Čech jezdí Němci, kteří si žijí z peněz českých statkářů.

Za tou příčinou slibují dcerám velké přínosy, nic na syna, jenž držebnost po nich ujme, se neohlížejíce, bude-li s to, na statku zděděném vycházeti čili nic. A kam se jejich peníze, v potu tváři krvavými mozoly dobyté, dostávají? Obyčejně k sousedům do Němec, kdež dostávají dcery poměrně tolik set, co naše dívky tisíců. I jezdívají si tedy páni Němci pilně k nám pro nevěsty, a jmění z našich pohraničních dědin vytrácí se k nim za nevěstami, které si ze žádné lásky neberou, nýbrž jen pro jejich výnosy. Špatně s nimi pak nakládají, hryže je do smrti, že si dle libosti Němku vzíti nemohli. A mnohému mladému českému hospodáři, jehož zpozdlý otec takto obtížil a jemu jest mnohdy několika švagrům Němcům na nohy pomáhat, pak lidé vyčítají: „Hle, jak jsou v Němcích příčinliví! Kterak se jejich vesnice zdvihají a statky zvelebují, a naši mladí sedláci nedokáží ničehož. Vtipnost německá jest přec jen zcela jiná než vtipnost česká.“¹²⁶

3.1.9 Čeština v prózách Karoliny Světlé

Karolina Světlá se vždy snažila přizpůsobit jazyk svých textů prostředí, v němž se příběhy odehrávaly, aby působily věrohodně. Používala zcela odlišný jazyk v salónních novelách a úplně jiný v ještědských prózách, zaměřovala se na rozdílná témata a svého cíle, jímž bylo obvykle poukázání na mravní nešvary, na rozdíly mezi silnými a slabými, ale také na dobré vztahy a lásku mezi mužem a ženou, dosahovala výběrem různých témat a látek podle prostředí a osobností, s nimiž se můžeme v jejích dílech setkat.

---

¹²⁵ SVĚTLÁ, K. „*Přišla do rozumu*“, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 348.

¹²⁶ Tamtéž, s. 328–329.

3.1.9.1 Čeština v salónních novelách

V novelách, které tematizovaly život aristokratických rodin (*Společnice, Zamítání, Sestry* atd.), Světlá upozorňovala především na neřesti, jichž si povšimla u mladých dívek z vyšší společnosti – byly jimi lehkomyšlnost, samolibost, licoměrnost a touha po romantice, jíž později obvykle zneužívali mladí hejskové.¹²⁷

Při psaní těchto novel narazila Světlá na problém – v českém jazyce neexistovala konverzační mluva vyšších stavů a lidí vyššího vzdělání. Snažila se ji vyhledat například v omezeném počtu soudobých textů svých kolegů spisovatelů, ale tam ji nenacházela. Potřebné výrazy a konverzační obraty nenalézala ani ve slovnících a mluvnících. Musela tedy některé zcela běžné výrazy, které znala v němčině nebo ve francouzštině, ve svých novelách úplně vynechat, protože v češtině ještě neexistovaly.

Ve vzpomínkách nazvaných *Z literárního soukromí I* Karolina Světlá píše:

Jednou např. jsem potřebovala pro svoji rekyni hodinek.

„Smím říci,“ tázala jsem se Aušteckého, „na stole ležely dámské hodinky?“

„Na žádný způsob,“ odvětil mi určitě. „To dámské by se podobalo příštipku.

Musíte napsati hodinky ženské.“

„Jen probůh uvažte, jak hrubě by to znělo: Na stole ležely ženské hodinky, eine Weiberuhr,“ zahořekovala jsem. „Ne, nesmím-li napsat dámské hodinky, tož není mé rekyni pomoci, musí zůstat bez nich [...]“¹²⁸

3.1.9.2 Čeština v ještědských povídkách

Spisovná čeština, kterou Světlá používala v salónních novelách, byla v polovině 19. století nedokonalá, měla velmi omezenou slovní zásobu a ještě nebyla jasně stanovena všechna její pravidla. Naopak čeština na venkově byla bohatá, byl to jazyk, který lidé aktivně používali, a proto se na každém místě vytvořil jiný dialekt, který odrážel místní kulturu a zvyky.

Lingvistka Věra Mázlová o ještědském dialektu v díle Karoliny Světlé píše následující:

Světlá neužila nářečí souvisle v přímé řeči, protože ještědský dialekt tak důkladně neznala. Odporovala pečlivě jeho jednotlivé zvláštnosti, ale mluvit jím asi nikdy

¹²⁷ SVĚTLÁ, K. *Z literárního soukromí I: vzpomínky, paměti, literární dokumenty*, 1959, s. 262.

¹²⁸ Tamtéž, s. 263.

neuměla. Proto jen nahodile rozhodila hojnost nářečních rysů a výrazů po díle, aniž si asi uvědomila, že v její vznosné řeči jsou živlem nesourodým.¹²⁹

Rysy ještědského dialektu jsou patrné ve všech ještědských povídkách Karoliny Světlé, i když asi nejvíce jich můžeme najít v povídce *O krejčíkově Anežce*.

3.1.9.2.1 Hláskoslovné rysy ještědského nářečí

3.1.9.2.1.1 Samohlásky

Světlá používá takzvané úžení, které se projevuje změnou spisovné hlásky *e/é* na nářeční *i/í*: dcíra, líto, utíct.

Další změna, která se často projevuje v celém Podještědí, se v *Ještědských povídkách* objevuje jen zřídka, je to přeměna *i/í* na *ej*: v zejmě.

O/ó se v některých případech mění na *ú*: rúsa, lúže.

3.1.9.2.1.2 Souhlásky

Pro oblast Podještědí je typická změna *v* na *u*, v povídkách Karoliny Světlé se výrazy s touto transformací objevují nejčastěji. Doktorka Mázlová dokládá, že tato změna probíhá obvykle po samohlásce nebo po *r*. Po samohlásce *a*: prauda, kraua (kráva) nebo hlauní, po *o*: rounou či zrouna, po *i/í*: žiunost, podšiuka, dříu a po *r*: tepru (teprve). Například ve slově *d'ouky* (dívky) vzniká ještě další změna, vlivem *u* se předcházející *í* mění na *o*.

Obvyklé je také stahování slabik, které se Světlé podařilo v několika příkladech zaznamenat: *d'ál* (dělal), *lajc* (lavice).¹³⁰

3.1.9.2.2 Tvaroslovné rysy ještědského nářečí

3.1.9.2.2.1 Skloňování

Výrazným rysem ještědského nářečí je, že se koncovka *-ovi* v dativu a v lokálu mění na *-oj*: *ty vrtaly ted' Blažinoj mozgem*¹³¹; *nemůže žádný ze sousedů tolik synoj dát*¹³²; *na Florikoj nic hezkého nevidí*¹³³.

¹²⁹ MÁZLOVÁ, V. Jazyk Karoliny Světlé, In. *Naše řeč*, 1947, s. 44-61.

¹³⁰ MÁZLOVÁ, V. Ještědské nářeční rysy v díle Karoliny Světlé, In. *Naše řeč*, 1948, s. 61-70.

¹³¹ SVĚTLÁ, K. O krejčíkově Anežce, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 116.

¹³² Tamtéž, s. 116.

¹³³ Tamtéž, s. 120.

V dativu plurálu se také obvykle koncovka *-ům* mění na *-óm*: k Blažínóm, k mlynáróm, ke krejčíkóm, ještě dnes můžeme mezi lidmi zaslechnout tuto koncovku, většinou však jen krátce *-om*.

Substantiva končící na *-n* bývají v Podještědí zakončena měkkým *-ň*: deň.

3.1.9.2.2 Časování

Velice časté bývá, že se v přičestí minulém mění *e* na *a*: vid'al, věd'al, běžal, ležal, slyšal. Mázlová dokládá, že se tak děje ve všech rodech a v obou dvou číslech.¹³⁴

Ojedinelou zvláštností je například výraz četne (čte).

3.1.9.2.3 Lexikální rysy ještědského nářečí

Lexikálních rysů ještědského nářečí najdeme v *Ještědských povídkách* až ohromující množství. Světlá se pokoušela vložit do svých povídek vše, co v Podještědí zaznamenala. Jak už bylo řečeno, vydání *Ještědských povídek*, z něhož vycházím¹³⁵, obsahuje jako přílohu nářeční slovníček, který shrnuje dialektické výrazy a uvádí k nim jejich český význam. Zde vypisuji ty, které se podle mého názoru ještě dnes dají v řeči podještědských obyvatel zaslechnout:

bandory – brambory

casná – všetečná, do všeho strká nos

cenit se – smát se

drtínek – nepatrně málo, trošičku

fuflík – chuchvalec

kalý – pěkný

klůcek – hadřík, odstřížek látky

na rozmýškách – na vahách, váhati

náměť – závěj

nekalý – nehodný, špatný; nezdravý, nemocný

onaký – bohatý, nádherný, hodný, dokonalý

párati se – hráti si s něčím

samotížky – sánky

sekáč – švihák

šklíbiti se – smáti se, posmívat se

¹³⁴ MÁZLOVÁ, V. Ještědské nářeční rysy v díle Karoliny Světlé, In. *Naše řeč*, 1948, s. 61-70.

¹³⁵ SVĚTLÁ, Karolina. *Ještědské povídky*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1954, 600 s.

*utrhnout – rozkřiknout se*¹³⁶

3.1.9.2.4 Rčení a úsloví

Ještědská úsloví, která Světlá ve svých textech použila, velmi často útočí na lidské smysly nebo čerpají z přírody, kterou měli obyvatelé horských vesnic okolo sebe denně¹³⁷: Na *Anežce zato všecko jenjen brnčelo*¹³⁸; [...] *byla tahle rychtářova Mařka přec jen hodný trn*¹³⁹; *Mařka rychtářova byla perný kořínek*¹⁴⁰.

Lidová rčení jsou často dějová a slovesa v nich použitá jsou obvykle velmi dynamická¹⁴¹: *Zimomorka po mně běží*¹⁴²; [...] *tím více si o ni jazyk brousila*¹⁴³; [...] *že si snad hlavu proto strhnu*¹⁴⁴.

Mravní ponaučení dokládá Světlá různými lidovými úslovími: *co prauda, to prauda*¹⁴⁵; *rouné k rounému se hrne*¹⁴⁶.

---

¹³⁶ SVĚTLÁ, K. Nářeční slovník, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 577–580.

¹³⁷ MÁZLOVÁ, V. Ještědské nářeční rysy v díle Karoliny Světlé, In. *Naše řeč*, 1948, s. 61-70.

¹³⁸ SVĚTLÁ, K. O krejčíkově Anežce, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 124.

¹³⁹ SVĚTLÁ, K. Kterak se dohodli, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 457.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 458.

¹⁴¹ MÁZLOVÁ, V. Ještědské nářeční rysy v díle Karoliny Světlé, In. *Naše řeč*, 1948, s. 61-70.

¹⁴² SVĚTLÁ, K. O krejčíkově Anežce, In. *Ještědské povídky*, 1954, s. 131.

¹⁴³ Tamtéž, s. 132.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 112.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 119.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 143.

3.2 Oblast Podještědí v povídkách Františka Křeliny

Jak jsem naznačila již v obecném úvodu na začátku praktické části, v následujícím oddílu této práce se budu zabývat specifiky Podještědí, které reflektoval František Křelina v povídkovém souboru *Jalovčí stráně*.

Kapitola věnovaná analýze povídek Františka Křeliny je ovšem výrazně kratší než část, která se zabývá reflexí Podještědí v textech Karoliny Světlé. Je tomu tak proto, že Křelina popisuje oblast pod Ještědem ve 30. letech 20. století, zatímco Světlá věnuje pozornost témuž kraji o padesát až sedmdesát let dříve. V první polovině 20. století vymizelo z ještědských hor mnoho jedinečných zvláštností, tradic a zvyků, které byly ještě ve druhé polovině 19. století v tomto kraji zcela běžné, a proto se v díle Františka Křeliny objevuje už jen jejich zlomek.

3.2.1 Vymezení oblasti

Karolina Světlá zasadila příběhy *Ještědských povídek* do oblasti, za jejíž centrum můžeme považovat Světlou pod Ještědem. František Křelina naopak umístil děje svých povídek ze souboru *Jalovčí stráně* na území, jehož středem je Český Dub. Tato dvě teritoria se často překrývají. V obou povídkových souborech najdeme velká města, která však nikdy nejsou místem, kde se odehrává hlavní děj; postavy sem chodí na úřady, nakupovat nebo shánět práci. Jsou to například města Liberec, Mladá Boleslav nebo Turnov. Také o několika menších městech a obcích se zmiňují oba autoři, například o Světlé pod Ještědem, Osečné, Hlavici, Českém Dubu nebo o zámku Sychrov. Zajímavé je, že se Světlá i Křelina zmiňují také o vzdálenějších místech, která jsou však zdálky dobře vidět, jsou to vrcholy s hrady Ralsko a Bezděz.

3.2.1.1 Výčet míst, v nichž se odehrávají jednotlivé povídky Františka Křeliny

Kvůli lepší orientaci vypisuji ke každé povídce všechna místa, v nichž se povídka odehrává. Za názvy povídek přidávám do závorky rok, kdy je Křelina poprvé vydal, ale všechny prózy autor přepracoval k vydání v roce 1967.

1. *Rostl tam jalovec a vřes* (1937, první verze už 1927) – Klamorna, hřbitov v Letařovicích, škola v Dehtárech, Padouchov, Javorník, Český Dub; mimo Podještědí také Hradčany, Liberec, Turnov

2. *Obecní třešně* (1947) – Hlavice, Slavíkov, Všelibice
3. *Marta učitelka* (1937) – Hlavice, Všelibice, Hodkovice, Český Dub, Roveň, Doleček; mimo Podještědí německá vesnice Polohlavy
4. *Nenasytné pole* (1937) – Chvalčovice, Libíč, Letařovice, Trávníček, Červenice, Český Dub, Vlastibořice, Kobyly; řeky Mohelka, Oharka, Ještědka; zámek Sychrov
5. *Vdoví úděl* (1937) – prostředí Podještědí
6. *Bratři* (1937 jako *Troji stráž*) – Letařovice, Libíč, Osečná, Český Dub, Bílá, Rašovka, Šimonovice, Hanychov
7. *Jarní sníh* (1967) – prostředí Podještědí
8. *Pachtýř a hospodář* (1937) – prostředí Podještědí
9. *Žebrácké vandrování* (1937) – sychrovské lesy, Český Dub; mimo Podještědí Turnov, Malá Skála, Železný Brod

3.2.1.2 Český Dub

František Křelina vyučoval několik let na obecné škole v Českém Dubu. Zážitky z tohoto období se inspiroval a neopomněl je zmínit ve svých povídkách. V próze *Nenasytné pole* se setkáváme s následujícím obrazem českodubské školy:

*[...] knihy jí ve škole půjčí, sešity dostane zadarmo a k obědu polévku nebo kakao s pečivem, v Dubě na měšťance se o děti starají [...].*¹⁴⁷

V *Žebráckém vandrování* se hlavní hrdina přiznává, že přes zimu pracoval v Českém Dubu, avšak práci, kterou dostal, označuje za žebrotu, protože byla skutečně špatně placená.

V jiných povídkách se Český Dub objevuje také, ale buďto jím postavy jen projíždějí při cestě do menších vsí, nebo do něj lidé jezdí pro doktora, do škol či na úřady.

3.2.1.3 Turnov

V povídkách *Rostl tam jalovec a vřes*, *Žebrácké vandrování* a *Marta učitelka* funguje město Turnov jako místo, kam chodí lidé nakoupit nebo hledat práci.

¹⁴⁷ KŘELINA, F. *Nenasytné pole*, In. *Jalovčí stráně: Novely a povídky*, 1967, s. 104.

V první povídce se do něj vypravuje hlavní hrdina Jan Kopal pěšky, ocitá se na hlavním turnovském nádraží a nakupuje jedy, jimiž chce otrávit svého synovce, který má zdědit hospodářství, na kterém se Jan dře od rána do večera.

Ve druhém příběhu se Václav Honzejek také vydává pěšky do Turnova, kde doufá, že sežene zaměstnání v řeznictví svého známého ze studií. Práci sice nesežene, ale uvědomí si, jak moc miluje svou rodinu.

Ve třetí povídce se hlavní hrdinka jede do Turnova ucházet o místo, školní inspektor jí však nabízí místo učitelky ve vsi Hlavice, které přijímá, protože nutně potřebuje stálý příjem, aby mohla podporovat svou sestru.

3.2.1.4 Liberec

V *Jalovčích stráních* se objevuje také město Liberec, i když ne tak často jako v *Ještědských povídkách* Karoliny Světlé, přece jen ho však najdeme alespoň v próze *Rostl tam jalovec a vřes*. Jeho obraz je však neutěšený.

*Narazil si čepici a jde přes oblý hřbet, a když přešel po cestě asi tolik, kolik by měřily dva smrky položené za sebou, spatřil druhou stranu, jak temnou, černý zvon kouře a mlh zahaluje celou kotlinu pod ním. Sestupuje tam jako do pekel.*¹⁴⁸

3.2.1.5 Rozhledy z Ještědského hřbetu

Z ještědského hřbetu se dalo před osmdesáti lety, kdy Křelina psal své *Jalovčí stráně*, stejně jako dnes, rozhlížet do dalekého okolí a spatřit třeba vrcholy Javorníku, Bezdězu, Ralska a Mužského.

*Nad Padouchovem vystoupil na ještědský hřbet, uviděl při stezce černou skálu, sedl si na ni, měl hlad. Na východě za Javorníkem vyšlo z oblak nízké slunce a jeho paprsky padly na kraj dole pod ním a vyzdvihly ho z šera. [...] A nyní spatřil krajinu pod sebou od hor až k Bezdězi, s lomenou kupou Ralska na západě, na východ s Mužským nad údolím Jizery, dole pod sebou Český Dub na soutoku dvou údolí, dvou vod [...].*¹⁴⁹

---

¹⁴⁸ KŘELINA, F. Rostl tam jalovec a vřes, In. *Jalovčí stráně: Novely a povídky*, 1967, s. 20–21.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 20.

3.2.1.6 Řeky Mohelka, Oharka, Ještědka a Jizera

Křelina, na rozdíl od Světlé, poměrně hojně reflektuje řeky a potoky, které se v regionu nacházejí, a přirozeně je zasazuje do dějů svých povídek a do charakteristiky krajiny a ročních období. Vodní toky, které se v oblasti vyskytují a které autor vložil do svých próz, představují čistotu ještědské přírody.

*Tam, kde se Mohelka ohýbá a vine k sobě Oharku, i tam níže, kde se její chladné a jako jiskřivé vody otáčejí k poledni a pijí Ještědku od půlnoci, všude při těch vodách kvetly louky [...].*¹⁵⁰

Tato ukázka se v podobném znění objevuje ve stejné povídce několikrát a vždy naznačuje dané roční období.

3.2.1.7 Jablonecká přehrada a Baťova prodejna obuvi

V povídce *Pachtýř a hospodář* se objevují zmínky o budování dvou zajímavých staveb první poloviny 20. století na Liberecku.

Jednou z nich je jablonecká přehradní nádrž Mšeno, která byla vystavěna v letech 1906–1910¹⁵¹.

*Znali se s Bartošem, nejednu rachotu táhli spolu, na stavbách i na přehradě nad Jabloncem.*¹⁵²

Druhou stavbou je funkcionalistická prodejna obuvi Tomáše Bati z roku 1932¹⁵³.

*To byly stavby, Bartoši! Přehrada. A nebo ta Baťova prodejna, stavba jako věž.*¹⁵⁴

Tyto dva údaje nejsou jen dokladem o regionální příslušnosti, ale představují také časové zařazení příběhu, který se zřejmě odehrává po roce 1932.

---

¹⁵⁰ KŘELINA, F. Nenasyté pole, In. *Jalovčí stráně: Novely a povídky.*, 1967, s. 113.

¹⁵¹ Jablonecké kulturní a informační centrum. Přehradní nádrž Mšeno – jablonecká přehrada [online]. [Citováno 14. 11. 2018]. Dostupné z: <https://www.jablonec.com/dr-cs/94-prehradni-nadrz-mseno-jablonecka-prehrada.html>

¹⁵² KŘELINA, F. Pachtýř a hospodář, In. *Jalovčí stráně: Novely a povídky*, 1967, s. 176.

¹⁵³ Národní památkový ústav: *Památkový katalog: Obchodní dům Baťa* [online]. [Citováno 14. 11. 2018]. Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/?element=15372498&action=element&presenter=ElementsResults>

¹⁵⁴ KŘELINA, F. Pachtýř a hospodář, In. *Jalovčí stráně: Novely a povídky*, 1967, s. 177.

3.2.2 Klady a záporny života v Podještědí

3.2.2.1 Líčení podještědské krajiny

František Křelina přistupoval ke krajině pod Ještědem nejen realističtěji, ale také mnohem drsněji než Karolina Světlá. Jeho líčení přírodních scénérií nemá za úkol čtenáře ohromit svou fascinující nádherou, barevností ani svými vůněmi, ale naopak představuje kraj, z něž lidé usilovně těží, co nejvíce to jde, ale stále to není dost, protože ještědské hory mnoho nedávají.

Ukázka z povídky *Rostl tam jalovec a vřes* nás seznamuje s krajem pod Ještědem, jak jej vnímal Křelina:

*Dole v údolí teče Mohelka, jejíž horské vody se tu již v nejedné zátočině zastavují v zamklých tůních, ale po obou jejích březích se vzhůru zdvihají vysoké stráně, někde povlovnější, jinde docela strmé. Na těch příkrých zůstal les, jinak už dávno a dávno vykáceli všechno, co bylo lze stráni urvat. Při vodě luka, dál od řeky zhruba souběžně s jejím tokem lesnaté stráně – mezi tím dvojím sevřením pole. Co která chalupa obsáhla, to má, země se sice dá obracet, ale nikoli natahovat.*¹⁵⁵

Autor někdy v povídkách vyjadřuje čas nebo roční dobu popisem okolní krajiny. V *Nenasytném poli* Křelina uvádí dobu, kdy se vdává jedna z Janových sester, takto:

*Zas byl čas, kdy se pleje len. [...] všude při těch vodách kvetly louky, upolíny, kuklíky, krvavec a na pasekách třezalky a v bramborových brázdách vstává svlačec, také on rozpukne, až po úplňku zas přijdou tmavé noci, voňavé, bílé svlačce jako útržky svatebního závoje...*¹⁵⁶

3.2.2.2 Těžkosti živobytí v Podještědí

Práce na vlastním hospodářství bylo tak mnoho, že muž, který se o svůj majetek staral, nemíval čas na zábavu ani na odpočinek, nemohl se věnovat téměř ničemu jinému. Ženy se zaměstnávaly u domu, staraly se o děti, drůbež a hospodářská zvířata, pokud rodina nějaká vlastnila, popřípadě také o zahradu s bylinkami. Když děti dospěly do věku, kdy už mohly přispět svou pomocí, následovaly své rodiče, dívky pomáhaly matkám v domácnosti, chlupci otcům na polích a s těžkou prací.

¹⁵⁵ KŘELINA, F. Rostl tam jalovec a vřes, In. *Jalovčí stráně: Novely a povídky*, 1967, s. 5.

¹⁵⁶ KŘELINA, F. Nenasytné pole, In. *Jalovčí stráně: Novely a povídky*, 1967, s. 113–114.

V povídce *Rostl tam jalovec a vřes* Jan Kopal sice nežije na vlastním pozemku, ale pracuje na něm tak usilovně, jako kdyby jeho vlastní byl, čehož se také snaží docílit. Z polorozpadlé chatrče udělá obyvatelný dům a ze zanedbaného kusu půdy úrodné pole.

Nejdřív střechu, aby jim neteklo na hlavu. Došky si udělal sám – a vůbec všeho se chytal sám, zato zuby nehty. Stavení spravit, prořezat stromy, uhynulé vykácet, pole zbavit plevelu, a sotva zmohl jedno, vyrostlo před ním druhé, potýkal se s tím nejinak než se stohlavou saní. [...]

Však to také bylo znát: chlév se postupně zaplňoval, na dvoře kdákala, kvokala, kejhala drůbež.¹⁵⁷

Velmi těžké to má také mladý Jan Třímek z *Nenasytného pole*, který se ujímá celého hospodářství po svém otci. Aby nemusel část pozemků rozprodat, pracuje ve dne i v noci; kromě běžné práce na poli ještě prodává pískovec ze svých pozemků, který sám odváží.

Ten kámen musí odvézt do žní. Mezitím sena. Rané brambory. Jahody. Zelí. Je vůbec v lidských silách, aby to zastal? [...] Vstával dávno před kuropěním. Nakrmil a jel. Jednou, dvakrát, třikrát – a stále tomu nebylo konec, a když se setmělo, ještě pro krmení. Spal, jedl, odpočíval na kozlíku. Když načínal čtvrtou stovku, už nespal ani v noci. Upadal jen v takové poloviční mráкотy [...] Vstával všecek zmučený ještě dřív, než měl. Nechutnalo mu jíst. [...] Zestarál. Byl přepadlý. A vlasy mu začaly šedivět.¹⁵⁸

Mít vlastní hospodářství často neznamenalo jen nařizovat ostatním, co mají dělat. Pokud nebyl hospodář velmi bohatý, odedřel většinu práce na svém statku sám.

Hospodařil sám, a to znamená nejenom práci a lopotu; také myslet, řídit, vést.¹⁵⁹

3.2.3 Typické způsoby obživy v ještědském regionu

Také František Křelina, stejně jako Karolina Světlá, zobrazuje v *Jalovčích stráních* chov hospodářských zvířat a zemědělství. Bez těchto činností by se lidé z ještědských hor neuživili, neměli by co jíst.

---

¹⁵⁷ KŘELINA, F. Rostl tam jalovec a vřes, In. *Jalovčí stráně: Novely a povídky*, 1967, s. 6.

¹⁵⁸ KŘELINA, F. Nenasytné pole, In. *Jalovčí stráně: Novely a povídky*, 1967, s. 119–120.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 107.

3.2.3.1 Chudoba a žebrota

Chudáci a žebráci v *Jalovčích stráních* se liší od těch v *Ještědských povídkách* Karoliny Světlé tím, že to nejsou lidé, kteří mívali půdu, která je zradila a přestala z nějakého důvodu živit své lidi, ale jsou to ti, kdo pracují ve městech ve fabrikách a v jiné výrobě. Na počátku 30. let 20. století propukla světová hospodářská krize, která zasáhla i tehdejší Československo. Nejvíce byla zasažena oblast Sudet, v nichž před krizí dominoval lehký průmysl, jehož většinová produkce se vyvážela do zahraničí,¹⁶⁰ a proto se stávalo, že některé rodiny dokonce trpěly hladem. Horský kraj Podještědí nikdy nebyl příliš bohatým regionem a v časech krize se lidem žilo podstatně hůř jak ve městech, tak i na venkově. Výhodu však měli lidé, kteří obdělávali svou nebo alespoň zpachtovanou půdu, která přinášela vždy alespoň základní potraviny.

Nejvýrazněji se chudoba projevuje v povídce *Žebrácké vandrování*. Hlavní hrdina řezník Václav Honzejek nemůže už druhým rokem sehnat žádné zaměstnání, proto nesplácí hypotéku a bojí se o střechu nad hlavou. Situace je dokonce tak vážná, že Honzejkovi téměř nemají co jíst.

*Ráno vypil jen trochu černého odvaru z praženého žita, do něhož manželka přimlela vždycky trochu žaludů, že to je výživnější [...] Namazala mu ráno dva krajíce margarínem, jenže on je schválně zapomněl na stoličce, a ukrojil si kus suchého chleba, sice tenký, ale přes celý bochník. Kousek si ulomil a jí. [...] Růža ho bude hubovat, že si nevzal namazaný. Šetř ho pro kluky [...] hlad jídlem jenom rozdráždil, kručí mu v břiše, svírá se mu žaludek.*¹⁶¹

Chudoba Honzejkovy rodiny však není absolutní, naopak můžeme považovat za velké bohatství jejich lásku a sílu vytrvat.

*Chudí si nedávají dary, chudí na sebe s láskou myslí.*¹⁶²

Krize doháněla mnohé lidi dokonce až k žebrání. Řezník Honzejk se sice k něčemu takovému nechce uchýlovat, na to je příliš pyšný, ale když mu kolemjdoucí naházejí do odloženého klobouku několik drobných, přece jen jim peníze vrátit nejde.

V povídce *Pachtýř a hospodář* přicházejí žebráci na statek k Holmanům, kteří jedí sami velmi střídme, i když nejsou chudí, ale žebrákům vždy rádi kus chleba ukrojí.

¹⁶⁰ PACNER, K. *Osudové okamžiky Československa*, 2012, s. 139–146.

¹⁶¹ KŘELINA, F. *Žebrácké vandrování*, In. *Jalovčí stráně: Novely a povídky*, 1967, s. 189–190.

¹⁶² Tamtéž, s. 201.

*Chodilo víc žebroty, a ať přišel kdo přišel, u Holmanů dostal chleba, a to pořádný stolek a třeba dva, ale nic víc než chleba [...] U Holmanů by sotva mohli dávat žebrákům polévku či placky, častěji se sami musí spokojit mlékem a chlebem.*¹⁶³

3.2.3.1.1 Vyvdávání sester a jejich věna

V povídce *Nenasytné pole* najdeme tematizaci problému, který nastínila v próze „*Přišla do rozumu*“ i Karolina Světlá, je jím zatěžování synů vyplácením někdy až příliš velkých věn svým sestrám. Jan jich má šest a musí jim dávat jejich podíl po rodičích, ale aby byl schopný našetřit pro každou svou sestru náležitý finanční obnos, musí denně tvrdě pracovat a nedokáže se vyhnout dluhům, které mu nedovolují hospodářství náležitě rozvíjet.

*I tak toho měl ovšem dost. Svatba, věno, vybytí – a otec, za kterým Lidka dvakrát týdně jezdí do nemocnice. Ještě ke všemu někdy jen s bídou shánějí peníze na autobus po celém stavení.*¹⁶⁴

Dalo by se mluvit o prokletí mužů, které mají sestry, protože Janův otec si musel projít tím samým, než skutečně získal vše, co zdědil.

*Sám se pozdě ženil; v pětatřiceti. Musel vydat sestry, než se dostalo na něj. Rokelská chalupa se nedá dělit. To je jako zákon.*¹⁶⁵

3.2.3.2 Hospodářství

3.2.3.2.1 Zemědělství

V povídkách Františka Křeliny vzchází z náročného obdělávání půdy především brambory a obilí, hlavně žito a pšenice, ale také ovoce ze sadů nebo jahody, zelenina z menších polí a lískové či vlašské ořechy.

Práce na polích však byla nekonečná a velmi namáhavá kvůli počasí a kamenité půdě zarostlé křovím.

Hospodařil tu třetí rok, a když zasil po bramborách, pustil se v podzimních plískanicích motykou, krumpáčem, pařeznickou sekyrou do jalového vřesoviště pod lesem; odletovaly od něho ne jiskry, ale hlína, kořeny, opukové balvany. Nemělo to konce.

---

¹⁶³ KŘELINA, F. Pachtýř a hospodář, In. *Jalovčí stráně: Novely a povídky*, 1967, s. 177–178.

¹⁶⁴ KŘELINA, F. *Nenasytné pole*, In. *Jalovčí stráně: Novely a povídky*, 1967, s. 105.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 95.

*Vyplnil keř a ten na jaře vyrážel znovu z nějakých vzdálených odnoží; vymýtil houšť vřesu a na podzim tam plemenil nový.*¹⁶⁶

Jestědšší však byli zvyklí brát si z okolní krajiny a ze všech dostupných zdrojů vše, co bylo možné.

*Zatím už přinutil všechno, aby dávalo užitek, jak chlév a zahradu, tak pole, ba i řeku, že bahnem hnojil sypkou zem a že se tu říční písek zpeněžil snadněji nežli žito [...].*¹⁶⁷

3.2.3.2.1.1 Vnímání půdy obyvateli Podještědí

Křelina považuje za hlavní nositelku obživy půdu a její bohatství. Je pravděpodobné, že se u Křeliny a ostatních ruralistů vyvinulo toto přesvědčení zcela přirozeně, protože obyvatelé Podještědí vnímali půdu tímto způsobem po celá staletí. Vždyť i z povídek Karoliny Světlé víme, že život všech obyvatel v regionu závisel na tom, jestli bude dobrá úroda, a pokud nebyla, doplatili na to chudí i bohatí, zemědělci i řemeslníci.

Práce na polích byla velmi tvrdá, protože většina hospodářů musela vyplácet věna svým sestřám a splácet dluhy. Tyto závazky nutily rolníky pracovat každý den od tmy do tmy.

Takovým způsobem dře Jan Třímek z povídky *Nenasytné pole*. Přestože je mladý, když mu otec svěřuje hospodářství, bere svou úlohu vážně a je odhodlaný udělat cokoli, aby dostal všem závazkům a nepřišel o žádný kus pozemku.

*Ostatně byl pořád v jednom kole.*¹⁶⁸

Autor nám nabízí obraz půdy, která dává něco za něco, nikdy nenechá své lidi zemřít hladu, vždy alespoň něco urodí, ale za to si k sobě přiváže rolníka, který na ní nechá pot, krev a v podstatě i celý svůj život, a přesto je jí nadosmrtně věrný a vděčný.

Toto tvrzení dosvědčuje také ukázka z povídky *Nenasytné pole*.

*Jde napříč přes tu Červenici, nejdřív po měkkotě, pak po zaseté pšenici, a zanechává za sebou šlápoty – i to mu dělá uspokojení, když se ohlédne, tyhle jeho stopy, které v něm dnes zanechává, aby ho pevněji třimal, krok jeho sice ztěžkl a on se takřka obalil hlinou, ale kráčí po něm s takovou jistotou a samozřejmostí jako vladař – a tím pravý hospodář jest i při vší své služebnosti.*¹⁶⁹

¹⁶⁶ KŘELINA, F. Rostl tam jalovec a vřes, In. *Jalovčí stráně: Novely a povídky*, 1967, s. 6.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 6.

¹⁶⁸ KŘELINA, F. Nenasytné pole, In. *Jalovčí stráně: Novely a povídky*, 1967, s. 107.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 138.

3.2.3.2.2 Chov hospodářských zvířat

V povídce *Nenasytné pole* se hlavní hrdina Jan Třímek pokouší zaplnit svůj statek mnoha zvířaty.

*Ano, byl to Janův plán. Než se ty mladší budou vdávat, bude zas mít plný chlév.*¹⁷⁰

Nejdůležitějším zvířecím pomocníkem, kterého Třímkovi mají, je nejprve valach a později klisna. Kůň pomáhá Janovi na poli a odedře všechnu práci, na kterou muž sám nestačí, jako je táhnutí ruchacla nebo povozu s kameny.

Dále Třímkovi chovají slepice, krávy a prasata. Slepice pro sebe mají celý dvůr a rodina je chová na vejce a na maso. Ze dvou dojných krav mají Janovy sestry mléko, z něhož zhotovují máslo a tvaroh. Tyto výrobky zpočátku samy prodávají, ale později se Jan přihlásí za člena družstevní mlékárny, kam vozí mléko svých krav. Prasata si pořídil jen proto, že byla podmínkou k získání hmotné podpory na vzorné chlívký od zemědělské rady, ale nakonec mu jejich chov vydělává hodně peněz a přináší i jistou prestiž.

Množstvím hospodářských zvířat v chlévě a jejich zdravotním stavem měřili horáci úspěšnost či neúspěšnost jednotlivých roků. Jan Třímek totiž neprodává jen mléko a vejce, ale také telata, selata a kuřata, která se u něj narodí.

*Nu, mohl se s uspokojením ohlídnout za sebe, u nich v chalupě se začalo ledacos obracet. Chlév byl zas plný a hospodáři z hor, ba i z Dolenska se k němu učili znát cestu a odstávčata si zamlouvali napřed jako tamhle v Libuni u nějakého Sítaře, také jemu platili tisíc korun za pouhé odstávče a ještě byli rádi, že se na ně dostalo.*¹⁷¹

Také v povídce *Rostl tam jalovec a vřes* se Jan Kopal snaží, jak nejlépe umí, aby ze zchátralého hospodářství vybudoval dobře prosperující statek. I on pořizuje drůbež kvůli vejším a krávy, aby měli stálý přísun mléka, místo koně si však jako pomocníka na pole kupuje vola.

3.2.3.2.3 Způsob stravování

Základním pokrmem byl v Podještědí chléb a také brambory. Pokud lidé trpěli nouzí, byly tyto dvě suroviny to jediné, co obyčejně jedli. V zámožnějších rodinách si však lidé mohli dovolit i ovoce, zeleninu, vejce, mléčné výrobky a také maso. V *Nenasytném poli* dostává Jan k večeri po celém dni těžké práce, kterou přerušuje krátkými přestávkami na svačinu v podobě chleba, knedlíky a pečení se zelím.

---

¹⁷⁰ KŘELINA, F. *Nenasytné pole*, In. *Jalovčí stráně: Novely a povídky*, 1967, s. 109.

¹⁷¹ Taktéž, s. 125.

Největší hody Ještědští připravovali na různé slavnosti, například v povídce *Nenasytné pole* Třímkovi zabijí po Vánocích jedno ze svých prasat a ve stejné povídce podávají na svatební hostině Janových sester několik pečených hus, jitrnice, jelita, kroupy, koláče a jiné výjimečné pokrmy, o nichž se však už více nedozvíme.

3.2.4 Pověrečné představy

Postavy Františka Křeliny jsou mnohem méně pověřivé než postavy Karoliny Světlé, přesto se některé pověry a zvyky z Podještědí úplně nevytratily a promítají se i do jeho díla.

3.2.4.1 Svatba

Jednou z nejznámějších pověr ještědského regionu, kterou ve svých povídkách zmiňovala již Světlá, byla ta, v níž se říkalo, že si žádná dívka, která jde na svatbě za družičku, nevezme za manžela muže, který s ní jde za mládence. Tato pověra se objevuje v povídce *Nenasytné pole*, v níž si chce Jan Třímek vzít mladou dívku Věru. Možná jde jen o náhodu, ale možná se pověra vyplnila, protože Janovi Věru přebere jiný muž jen několik hodin po obřadu, při němž šli Věra s Janem společně za družici a mládence.

Další svatební pověrou, která se objevila v *Jalovčích stráních*, je ta, která říká, že svatba prvního ze sourozenců musí být co nejbohatší, jinak se ostatní sourozenci neožení nebo nevdají.

V Podještědí se také věřilo, že jakmile se vdá mladší ze sester dříve, zůstane starší už do smrti svobodná.

3.2.5 Zvyky

Zatímco postavy Karoliny Světlé se na svatby oblékaly do barevných krojů, které podle svých zvyků zdobily tím více, čím bohatší byly, v povídkách Františka Křeliny se nevěsty strojily do bílých šatů a ženichové do obleků, které bývaly běžné po celých Čechách. Tradice oblékání se do regionálních krojů tak v Podještědí vymizela, stejně jako mnohé další zvyky.

3.2.5.1 Poutě

Na ještědském venkově přetrvávaly i ve 30. letech minulého století různé poutě a jarmarky. Přestože se v *Jalovčích stráních* neobjevují tak často jako v *Ještědských povídkách* Karoliny Světlé, přece jen je v povídce *Nenasytné pole* o jedné takové zmínka, a to o slavné pouti v Letařovicích. Všechna Třímkova děvčata se na ni moc těší, proto jim bratr kupuje nové šaty. V povídce *Žebrácké vandrování* je krátká zmínka také o světelské pouti.

3.2.6 Národnostní problematika

Problematika Němců v českém pohraničí ve 30. letech 20. století gradovala a František Křelina se pokusil zahrnout do *Jalovčích strání* reflexi této situace a česko-německých vztahů.

V Liberci se v té době dala slyšet němčina i čeština, o čemž se přesvědčuje i Jan Kopal z povídky *Rostl tam jalovec a vřes*, když se vydává do Liberce na nákup jedů. Přestože byl Liberec součástí Československa, mluvilo v něm v oné době přibližně 80 % obyvatel německy. Křelina město popsal tak, aby působilo nepříjemně. Liberec ležel v mlze, zatímco vesnice na druhé straně ještědského hřebene, kde žili především Češi, zůstávaly nad mraky a nad smogem. Nehostinné klima, o němž jsem se zmínila v kapitole 3.2.1.4, tak může být paralelou k německé populaci v Liberci.

„Svinibrodskou zeleň do vápna,“ požádal nejdřív, ta je laciná a kupuje se proti švábům. Příručí mu nerozuměl, zavolal učedníka, který uměl česky, a ten mu ji ochotně přinesl. [...] učedník se usmál; připadalo, že mu sládnou slova, může-li mluvit česky [...].¹⁷²

V povídce *Marta učitelka* se hlavní hrdinka seznamuje s Hlavicí a okolním krajem, který si zamilovala. Když se jednoho dne prochází, potká starého pána, který se s ní dá do hovoru, v němž se zrcadlí vztah Čechů k Němcům:

„Pěkně vítám.“ Zastavila se s ním a víc z rozpaků se ho ptala, co dělá, jestli tu bude něco sázet. „I ne, jen aby to tu bylo u cesty hezky urovnané.“ „A kam bych takhle došla?“ „Do Polohlav. Ale tam nechoďte, tam už jsou Němci. U nás je to hezčí.“¹⁷³

¹⁷² KŘELINA, F. Rostl tam jalovec a vřes, In. *Jalovčí stráně: Novely a povídky*, 1967, s. 21.

¹⁷³ KŘELINA, F. Marta učitelka, In. *Jalovčí stráně: Novely a povídky*, 1967, s. 83.

Polohlavy nebo Palohlavy byla převážně Němci osídlená obec, která zůstala po druhé světové válce kvůli odsunu německého obyvatelstva téměř opuštěná.¹⁷⁴ Její definitivní zánik způsobilo založení vojenského prostoru Ralsko v roce 1946.

Autor věnuje tomuto tématu nejvíce prostoru v povídce *Bratři*. Když se Vojtěch s Ladíkem poperou a mladší zůstane nehybně ležet na zemi, utíká starší do Liberce pro lékaře. Po cestě potkává Inge, Němku, která studovala dva roky v Proseči na české škole, takže umí česky. Vojta se rozhoduje nejít do Liberce, nechává se najmout do služby Inginou rodinou v Šimonovicích, které jsou německé, ale postupně se počešťují.

*Chlapci odcházeli do továren, doma zůstávala děvčata. Mistrům v továrně se vyplatilo zjednat si chasníka z Čech a chasník si často vzal dceru, která zůstávala doma, proto se Šimonovice počešťovaly.*¹⁷⁵

Vojta se zanedlouho s Inge žení. Občas se stýká se svou rodinou, ale už nepatří mezi Čechy.

*A on tu žil v Němcích, za kopcem, jak se u nich dole říkalo, měl s Inge čtyři děti, jež uměly česky i německy, žil tam pracovitý, spokojený – zavržený.*¹⁷⁶

3.2.7 Čeština v Jalovčích stráních

V první polovině minulého století se začalo z mluvy podještědských obyvatel pomalu vytrácet ještědské nářečí, takže už nebylo tak výrazné jako ve druhé polovině 19. století, kdy jím začala oživovat svou ještědskou tvorbu Karolina Světlá. To ovšem neznamená, že se ve tvorbě Františka Křeliny neobjevují žádné nářeční prvky.

3.2.7.1 Hláskoslovné rysy ještědského nářečí

3.2.7.1.1 Samohlásky

Stejně jako Světlá používá i Křelina typickou ještědskou změnu spisovného *i/í* na *ej*: zejma.

V Křelinových povídkách se také často setkáme se změnou počátečního *ú* na *ou*: outerý, oupad, ourok.

---

¹⁷⁴ Polohlavy (*Halbehaupt*) – *Historie* [online]. www.zanikleobce.cz [Citováno 16. 11. 2018]. Dostupné z: <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1136750>

¹⁷⁵ KŘELINA, F. Bratři, In. *Jalovčí stráně: Novely a povídky*, 1967, s. 161.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 162.

3.2.7.1.2 Souhlásky

Pro oblast ještědských hor je typická změna *v* na *u*, která se objevuje v povídkách Františka Křeliny velmi často. Po samohlásce *e*: odešeu, po *o*: Zajícouka nebo děuka (dívka).

3.2.7.2 Lexikální rysy ještědského nářečí

Lexikálních rysů ještědského nářečí nenajdeme v *Jalovčích stráních* tolik jako u Světlé, ale několik zajímavých jevů vložil do svých povídek i František Křelina.

Zajímavými výrazy, které se dodnes uchovaly mezi ještědským lidem, jsou například: šrajtofle – peněženka, rachota – práce nebo klůcek – hadřík.

Závěr

Hlavním cílem této bakalářské práce bylo porovnat přístup Karoliny Světlé a Františka Křeliny k reflexi specifik oblasti Podještědí z etnografického, národnostního a sociálního hlediska.

V úvodní teoretické části této práce jsem představila životy obou autorů a nastínila jejich vztah k Podještědí. U obou autorů jsem se snažila dodržet stejný model a rozsah textu, ale přece jen je pojednání o Karolině Světlé delší. Napsala totiž ještě za svého života několik vzpomínkových knih, jako jsou *Upomínky*, *Z literárního soukromí I* a *Z literárního soukromí II*, v nichž se svěří se svými osobními zkušenostmi a pocity.

Jak jsem zjistila po prostudování mnoha materiálů o obou autorech a po přečtení sbírek *Ještědské povídky* a *Jalovčí stráně*, každý z nich poznal úplně jiné Podještědí, ačkoliv šlo velice často o tatáž místa. Karolina Světlá objevovala region pod Ještědem ve druhé polovině 19. století, kdy naše území spadalo pod rakousko-uherskou monarchii a čeští národní obrozenci se snažili pozdvihnout český národ a s ním i jeho jazyk. Na českém území převládala hlavně ve větších městech němčina, proto se někteří spisovatelé vypravovali do českých vesnic, v nichž převládal český jazyk a mnohé tradice a zvyky. Přestože se Světlá nevydala do Podještědí, aby zaznamenávala lidovou slovesnost a zvláštnosti ještědské mluvy či regionálních zvyků, „Ještěd“ jí tohle všechno nabídl a ona se touto látkou nechala inspirovat k napsání mnoha povídek i románů. František Křelina napsal většinu povídek ze souboru *Jalovčí stráně* ve 30. letech 20. století, kdy už český národ nespadal pod monarchii, ale tvořil samostatný československý stát. Přestože byly některé ještědské obce stále dost odlehlé a vzdálené od větších měst, pomalu ztrácely některé své jedinečné tradice, pověrečné představy a dokonce i jazykové zvláštnosti svého nářečí, protože se národ začal spojovat v jeden celek se společnými zvyky kvůli automobilům, rádiím a jiným moderním vynálezům. Křelina v *Jalovčích stráních* zobrazuje mnohé ještědské zvláštnosti, ale bohužel jich v době, kdy Podještědí poznával on, nebylo takové množství jako v době Karoliny Světlé. To je také příčinou rozdílného rozsahu obou praktických částí této práce.

Světlá i Křelina se ve svých ještědských povídkách pokoušejí zachytit každodenní život obyvatel ještědského regionu, jejich bohatství a ještě častější chudobu, krásu přírody, zvláštnosti podnebí, zvyků a jazyka. Oba dva spisovatelé zasazují své příběhy do konkrétních míst v ještědských horách a líčí jejich osobitost, krásy i těžkosti. Specifikem

kraje pod Ještědem je též národnostní problematika týkající se česko-německých vztahů, jež byly v oblasti pohraničí někdy více, jindy méně na ostří nože. Oba autoři také mísí spisovný jazyk s ještědským nářečím, které textům dodává na věrohodnosti. V době, kdy své prózy z Podještědí psala Karolina Světlá, mluvili horalé z tohoto regionu převážně svým dialektem, jehož typické rysy Světlá ve svých prózách zaznamenává. Křelina žil v této oblasti v časech, kdy lidé používali spíše hovorovou nebo obecnou češtinu a z nářečí už zbýval jen zlomek, a proto ukázek typického ještědského jazyka v jeho tvorbě oproti Světlé ubylo. Mnoho rysů zachycujících svébytnost regionu popisuje jen Světlá, protože Podještědí doby Františka Křeliny tyto znaky již nezná – jsou to například běžné i sváteční krojové oděvy, tradiční obytné i hospodářské stavby, malování okenních rámců a dveřních futek, mnohé pověrečné představy zdejšího lidu, kouzla, zvyky a typické rysy ještědského nářečí.

Větší rozsah práce je zapříčiněn mnoha ukázkami, které považuji za natolik důležité a výmluvné, že jsem se je rozhodla uvést. Dokládají má tvrzení a zároveň demonstrují spisovatelský um a cit pro jazyk obou autorů.

Není pochyb o tom, že Karolina Světlá i František Křelina velice milovali ještědský kraj, krásu jeho přírody, bodrost jeho obyvatel a sílu jeho mocného kouzla, doklady najdeme na každé stránce jejich ještědských povídek.

Seznam použité literatury

Primární literatura

KŘELINA, František. *Jalovčí stráně: Novely a povídky*. Československý spisovatel, Praha, 1967, 208 s.

SVĚTLÁ, Karolina. *Ještědské povídky*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1954, 600 s.

Sekundární literatura

FAJSTAUEROVÁ, Hana. *Příběh z padesátých let: Václav Prokúpek, Josef Knap a František Křelina in Ruralismus, jeho kořeny a dědictví: osobnosti, díla ideje: sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 22.–23. dubna 2005 v Sedmihorkách*. Semily: Státní okresní archiv, 2005. 342 s.

FLAJŠHANS, Václav. Bohatství češtiny in *Naše řeč*, ročník 30 (1946), číslo 2–3, s. 25–33.

FORST, Vladimír, Jiří OPELÍK a Luboš MERHAUT, ed. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 1985. ISBN 978-80-200-1670-6.

HODROVÁ, Daniela. *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století*. 1. vyd. Praha: Torst, 2001. 865 s.

JANÍČKOVÁ, Barbora. *Ženské hrdinky v povídkách Elišky Krásnohorské v kontextu feministického hnutí*. Bakalářská práce. Masarykova Univerzita, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví, 2016, 40 s.

JANOUSEK, Pavel, ed. *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*. Praha: Brána, 1995. ISBN 80-85946-16-5, s. 549.

KARPATSKÝ, Dušan. *Labyrint literatury*. 4., rozš. a upr. vyd. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02154-6, s. 541.

KNAP, Josef. *Básníci selství: Studie o ruralismu u nás*. Praha: Svobodné učení selské, 1932.

KŘELINA, František. *Puklý chrám*. „Novina“ tiskařské a vydavatelské podniky zaps. spol. s r.o. v Praze, 1939, 6. upravené vydání.

MACHÁČKOVÁ, Romana. Naděje a břímě Františka Křeliny in: *HOST*, 2013, roč. XXIX, č. 8, s. 4-6.

MÁZLOVÁ, Věra. Jazyk Karoliny Světlé in *Naše řeč*, 1947, roč. 31, č. 2-4, s. 44-61.

MÁZLOVÁ, Věra. Ještědské nářeční rysy v díle Karoliny Světlé in *Naše řeč*, 1948, roč. 32, č. 4-5, s. 61-70.

PACNER, Karel. *Osudové okamžiky Československa*. Praha: Nakladatelství BRÁNA, 2012. 720 s. ISBN 978-80-7243-597-5

POHORSKÝ, Miloš. *Dílo Karoliny Světlé* in SVĚTLÁ, Karolina. *Ještědské povídky*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, 1954.

ROKOSKÝ, Jaroslav. Amnestie 1960 in *Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů*, 2011, roč. 5, č. 1, s. 36–41.

ROTREKL, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*. 4. vyd., v nakl. Blok 2. vyd. Brno: Blok, 1993, 240 s. ISBN 80-7029-085-4.

SVĚTLÁ, Karolina. *Z literárního soukromí I: vzpomínky, paměti, literární dokumenty*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha, 1959, 566 s.

SVĚTLÁ, Karolina. *Z literárního soukromí II: korespondence*. Praha, 1959, 729 s.

ŠPIČÁK, Josef. *Ještěd Karoliny Světlé: Karolina Světlá v dopisech o ještědských horách a jejich lidu*. Liberec: Krajské nakladatelství, 1958, 286 s.

ŠPIČÁK, Josef. *Polemika s dobou: Karolina Světlá ve vzpomínkách a korespondenci současníků*. Praha: Odeon, nakladatelství krásné literatury a umění, 1969. Paměti, korespondence, dokumenty, svazek 48, 267 s.

TECHNIK, Svatopluk. *Lidové stavby v Podještědí na Českosudsku*. Nakladatelství Roman Karpas RK, Liberec, 2009. ISBN 978-80-87100-09-7.

Elektronické zdroje

Národní památkový ústav: Památkový katalog: Obchodní dům Baťa [online]. [Citováno 14. 11. 2018]. Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/?element=15372498&action=element&presenter=ElementsResults>

Polohlavy (Halbehaupt) – Historie [online]. www.zanikleobce.cz [Citováno 16. 11. 2018]. Dostupné z: <http://www.zanikleobce.cz/index.php?detail=1136750>